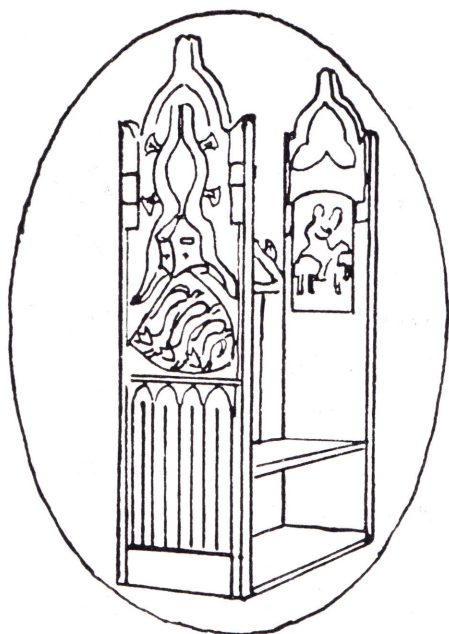

MEDDELELSER FRA DANSK - SKAANSK FORENING

XIV

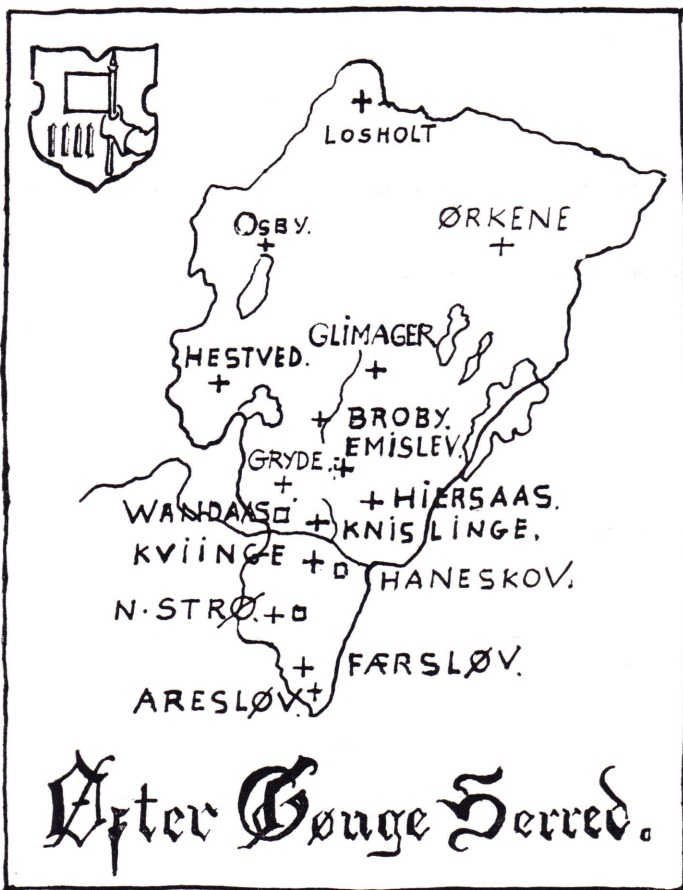
1

9

6

1

Udgivet af Dansk-Skaansk Forening
Redaktør *Poul Willadsen*, Begoniavej 25, Gentofte. Tlf. GE. 1708.

FRA ØSTER GØNGE HERREDS DANSKE TID HISTORISK-TOPOGRAFISK BESKRIVELSE

Gønge Herred kaldtes 1137 Gudesbo, antagelig Mandsnavnet Gudher og Bo. Senere forekommer Gythinge. Et meget stort og i Forhold til sin Størrelse tyndt befolket Grænseherred. Men det samme var Tilfældet med det svenske Grænseherred, Smaal-land, som det stødte op til. Hele Herredet er, lige som Bornholm, beliggende paa Jordens Urfjeld, Gneis og Granit, som mange Steder kommer til Syne og kan naa en Højde af 200 Meter over Havet. Der var vildsomt og tæt bevokset, og Landsbyjordene kunde højst forsyne Gaardene og de af dem afhængige Husmænd. Men Skoven gav dem Materiale til Haandværk og Husflid. De blev et Handelsfolk, som med deres belæssede Vogne kom vidt om. I København afsatte de Jern- og Træsager, Vævetøj og Æbler i Tønder.

Bygningerne her oppe i Løvskovseggen var som næsten alle danske Bulhuse af Egetræ. Benævnelser, Bulhuse, er en gammel dansk Betegnelse for Træbygninger af en særlig Konstruktion. Det bærende Parti er Stolpeværk, der danner en Rammekonstruktion, idet der i Stolpesiderne er indhugget Riller, hvori er indfældet horizontalt stillede Planker, „Bulfjæle“. Denne Konstruktion er typisk for gamle danske Træhuse i Middelalder og Renaissance inden for Rigets daværende Grænser og adskiller sig fra de gamle norske og svenske, som er knuttømrede eller „Laftede“.

I Slutningen af forrige Aarhundrede købte Bernhard Olsen i Nørre Melby Sogn i Vester Gønge Herred den største og stolteste Gøngegaard, som er bevaret ned til vor Tid, kaldet Tvillinggaarden fra Næs, og lod den opstille i Frilandsmuseet Nord for København. Her staar den som et værdigt Led i Rækken af Egnsbygninger fra det gamle danske Rige, men ogsaa som et Mindebo til Ære for de gamle danske Gønger.

Gaar vi ind i Næsgaardene eller i Pehr Johnssons Hjemstavnsmuseum i Øster Broby, er der ikke sat nationale Skel paa Ting og Skikke, idet det næppe kan gøres, da Dagliglivet har fortsat paa samme Maade efter 26. Februar 1658 som før, og lige som hos de fleste andre Bondesamfund er deres Levesæt saa temmelig ens, saa længe det er afhængigt af Selvforsyning og Hjemmeindustri. Herved blev Frembringelserne ogsaa mere lokalt prægede. Vi ser, at de har naaet store Resultater i Træskærearbejder, i Textiler, Halmfletninger og Smedevarer. Ja, man lavede endda Krudt og Geværer, de saakaldte Snaphanebosses. Et let haandterligt Vaaben, der havde den Fordel frem for tidligere Geværer, at Panden med Fængkrudtet var lukket og først mekanisk aabnede sig, naar Hanen ramte. Paa den Maade holdtes Krudtet tørt, saa Bøssen var skudklar i alt slags Vejr og i alle Situationer. Hanen var forsynet med en lille Klemme, hvori der var fastskruet en Flintesten. Naar man trak af, for Stenen ned mod et Stykke Jern med ru Flade, og Gnisterne faldt saa videre ned paa Fængkrudtet. Man kaldte disse Geværer for Snaphaner, fordi Hanen snappede den ru Flade og gav Gnister. Paa Københavns Tøjhus er udstillet et Exemplar i Vaabensalen, Montre 12, No. 6. Et andet Exemplar er paa en sælsom Maade naaet ned til vor Tid. Stormen væltede et stort gammelt Træ i Skoven oppe i Gønge. Det viste sig, at det var hult, og ud af Hulrummet faldt et Skelet af en Mand og en Snaphanebøsse. Hvilken Tragedie der skjuler sig bag Gøngens Død i det hule Træ, hvor han har gemt sig, faar vi vel aldrig at vide, men han kendte, og vi kender den Skæbne, som han var henvist til, hvis han blev taget af Svenskerne. Ogsaa en gammel Krudtmølle er bevaret og stillet op paa Museet i Ø. Broby.

Et Særpræg for de skaanske Bondehjem og særlig for Gøngebygdens Bulhuse er, at de ikke har de udskaaede Træpaneler, som Bønderne paa Sjælland og paa Øerne og i Jylland har pyntet deres Stuer med. Hvorimod man brugte Tæpper paa Væggene, maaske en Skik fra Oldtid og Middelalder. (Gaarden paa Nordiska Museet fra Skyts Herred har Paneler, men den har ikke oprindeligt været beboet af Bønder.)

Man har sagt, at da Reformationen gik over Danmark, og Kirkeindretningen blev nøgtern, forsvandt de skønne Textiler fra Gudstjenesten. Men de gik over til verdslig Brug i Adelsborge, Borgerhuse og Bondegaarde. Det er ogsaa at se i Skaanes forskellige Egne, alt efter de forskellige Hjems Velstand, ikke mindst i Gøngebygden, hvor den sejge Konservatisme, som er karakteristisk for den skaanske Almue, er gammel i Gaarde. I Renaissanceetiden vedblev Gønges Kvinder at bære Middelalderens Hovedbeklædning med „Klud“, som de kalder det, men den blev dekoreret med Renaissance-syning, og i den Form er den fortsat.

Saaledes er det gaet med hele den gamle skaanske Textilforarbejdning. Det blev

fortrinsvis Middelalderens og Renaissancetidens Ornament, som dannede Grundmotivet, og inden for dette brede der sig saa en Rigdom af afvekslende Former. Det blev med andre Ord Smagen fra Christian den Fjerdes Tid, der fortsatte i Skaane ned til vore Dage. De fremherskende Farver i Gøngebygdens gamle Folkedragter er Hvidt, Rødt og Sort samt Sølvudsmykning.

Tradition og Smag i Stoffer og Mode gik i Arv fra Slægt til Slægt, saa Middelalderens og Renaissancens Smykker og Sølvkæder har stadig været i Brug. Nu og da har jeg set Kvindesølvkæder fra Gønge Herred, der hver som Hængesmykke havde en stor Sølvmønt, en dansk Mønt, henholdsvis med Kongens Navn eller Billede og det danske Vaaben. At der var Mønter med Christian den Fjerde, Frederik den Tredie og Christian den Femte var forstaaeligt, men en stor med Frederik den Fjerde forbavsende. Er den modtaget som Betaling i „Store nordiske Krig“? Men det mest mærkelige var et stort forsølvet Sømhoved med Christian den Femtes Monogram, som man endnu kan se paa Porte fra hans Tid. Er det hentet fra den i forrige Aarhundrede nedrevne Nørreport i København, eller er det en ældre Anskaffelse? Den er i hvert Fald brugt som Smykke i Gønge Herred.

Det er sikkert et længe næret Ønske, som de ensomt boende Mennesker fik opfyldt, da Kong Christian den Fjerde 29. Januar 1637 skrev til Tage Thot og Christoffer Ulfeldt i Anledning af, at nogle Sogne her oppe havde andraget om, at der i Gønge Herred maatte blive forordnet to Ting, især paa Grund af den lange Vej, som de havde til det Ting, der holdtes der. I Skrivelsen staar, at Adressaterne skal snarest indsende Erklæring til Kongen om, hvor vidt det vil være til Gavn for Undersaatterne der i Herredet, og om det vil være nødvendigt, at der forordnes to Herredsfogeder. – Den 22. Februar 1637 imødekommer Kong Christian den Fjerde Andragendet fra Befolkningen i Gønge Herred om at faa Herredet delt, saa der kan komme to Tingsteder. Dette bekendtgøres ved et aabent Kongebrev. Samme Dag afsendes en Skrivelse til Lensmanden Malte Juul om at indrette et nyt Herredsting i Gønge Herred og udnævne en ny Herredsfoged til samme Ting og tillægge ham lige Rettighed med den anden.

Gønge Herreds Vaaben maa lige som de øvrige danske Herredsvaaben fortrinsvis søges blandt Signetaftryk i Segl, som, i mere eller mindre god Stand, er bevarede under de forskellige Kongehyldningsdokumenter.

I 1535 bruges et Skjold med et stort dekorativt gothisk G. I 1610 trykkes der med samme Mærke. Men i 1648 var Herredet delt i to, og i den Anledning var der anskaffet to nye Vaaben og Signeter. Under Indskriften „WESTER GJONGE HERRETS SEIGEL 1648“ ses en staaende rød Oxe i Sølvfelt. Uvist af hvilken Grund har Herredet i 1655 igen anskaffet sig et nyt Vaaben, og et meget smukt udført Signet. Det forestiller Kong Frederik den Tredies Monogram. Øster Gønge Herred bruger baade 1648 og 1655 det samme Mærke, et kronet Guld? eller Sølv? Skjold, heri fem røde Palisader samt en rødklædt Arm, som holder en rød Fane.

For danske er der en national Klang over Navnet Gønge Herred. Ingen Grænse i vort Land er blevet forsvaret, af sine Beboere, saa trofast, saa altopfrende, som denne. Herfra fik Danmarks Konge Hovedkontingentet af sin Livvagt, og Grænsebyen Ørken hed for dum Kongens Ørken.

Øster Gønge Herred har 14 Sogne: Hæstved, Osby, Losholt, Broby, Emitslev, Glimager, Ørkenet, Hjærnsaa, Knislinge, Kviinge, Gryde, Nørre Strø, Færlev, Areslev.

Hæstved skrives 1145 Hestwite. Navnet dannet af Hest og Ved = Skov. Kirken er en romansk Kampestensbygning med bredt Vesttaarn. Den er som mange af

Grænselandets Kirker opført til Forsvar. De gotiske Hvælvinger er paa Kong Hans Tid blevet dekorerede med Kalkmalerier, bekostede af Knud Skelmsen Gere, hvis Navn og Vaabenmærke, et Skjold, som ved en Sølvspids deles i Sort og Rødt, ses i en af Hvælvingerne. Mesteren for Arbejdet bliver benævnt Everløvsmesteren. I den romanske Apsis findes samtidige romanske Kalkmalerier af Christus og Apostlene anbragt i Buer over et Tøjdraperi. Granitdøbefont med Messingfad, heri Maria Bebudelse, Hjortemotiver og Bladornamentik. Prædikestolen er et smukt, udskåret Renaissancearbejde fra 1598. Den danske Indskrift er bevaret. (Altertavle af Ullberg fra 1770). En Gaard i Ottarp, eller en Gaard, som hedder Ottarp, nævnes i 1639, da **Christoffer Ulfeldts Datter Christine** efter Søsteren Christenses Død flytter Bygningerne, der nok har været af Træ, til Vankiv.

Osby. Os betyder en Munding, hvorigennem Vand har sit Løb, eller man kan komme frem til Vand. Den gamle Kirke blev nedrevet i 1834, men det middelalderlige Kor fik Lov til at blive staaende, ligeledes nordre Korsarm fra 1701 og søndre fra 1770.

Et Triumfbuekrucifix, fra 1200tallets første Halvdel, ses nu i Historiska Museet i Lund. I Taarnkammeret er en middelalderlig Dør.

Af Inventarium fra den danske Tid er til den nye Kirke overført Døbefonten, udskåret i Træ o. 1600, samt det smukke Messingdaabsfad, som i Midten har en Fremstilling af de to Mænd, der bærer den store Vindrueklase fra Kanaans Land; udenom staar: H (er) Hans Hansøn Winsløf oc hans kiere Hustrøe Anna Clausdatter foræret til Osby Kirche. H. H. W. – A. C. D. – MDCLII (1652).

Pastor Winsløf og hans Familie er afmalede paa et af de store Gruppemalerier i Kirken. Han var meget elsket af sin Menighed, og de ældste Kirkebøger i Osby stammer fra hans Haand. Hans Fader var Præst i Winsløf; derfra har han faaet sit Navn. Da Studierne ved Københavns Universitet var tilendebragt, blev han Rector ved Skolen i Christiansstad. Da Pastor Hans Olsen i Osby døde i 1633, fik han Kaldet.

Prædikestolen er et godt Renaissancearbejde fra 1593. Pulpituret har Malerier fra 1643. Paa Kirkevæggen findes flere af de store, malede Gruppebilleder af Præstefamilien Thomæus. Thomas Andersøn blev Præst 1660. Hans Fader var Murermester i Helsingborg og paastod at nedstamme fra en skotsk Adelsfamilie. – Under Krigen, da Vildskab rasede alle Vegne, og Befolkningen dengang, som i Dag, var prisgivet de bevæbnedes Forgodtbefindende, fik han Sognets Folk til at samle sig i et Bonde-regiment, som upartisk skulde vende sig imod alle, som vilde plyndre og forulempe Beboerne, og i 1676 fik han yderligere sluttet en saakaldt Bondefred med Virestads Sogn i Smaaland. Han havde flere Sønner, som alle blev Præster og alle antog de deres Faders Fornavn Thomæus som Slægtsnavn.

Pastor Thomas Andersens store Familiemaleri er dateret 1673. Han var da 47 Aar, og hans Søn Peter 7 Aar. Det blev denne Søn Petrus, som i mange Aar fortsatte som Præst i Osby. Han er kendt som en praktisk, human og fredselkende Mand, som havde Mod til at protestere mod Domkapitlet, da det i Krigspsycose forlangte, at Kirkerne skulde sende Kirketienden til Regeringen i Stockholm. Han skrev til Biskoppen, at det var Galskab, og at det var mere nødvendigt at anvende Pengene til fattiges Nød og til Altervin end til meningsløse Krigsventyr. Bispens svarede, at han respekterede ham som den gode Hyrde, han var for Menigheden. „Men for din egen Skyld vil jeg formane dig til at bruge mildere Ord“. Hertil svarede Præsten, at han skammede sig over for Gud, at han ikke havde brugt endnu stærkere Ord, men det er, fordi jeg, som alle andre iblandt os, er en fejl Stakkell.

Kirkebøgerne i Osby giver os den meget interessante Oplysning, at der i Aarene 1649 til 1680, blandt de døde, er 12 Personer, som har opnaaet en Alder mellem 100 og 110 Aar.

Storbonden Mons Tuvesen i Osby siges at være Opfinderen af Snaphanebøssen. Han døde i Haslerød 1617.

I Osby Sogn ligger Resterne af Sibbarp Skanse, hvor Knud Ulfeldt og hans Gøngeopbud slog de indtrængende Svenskere under Svend Ranck og drev dem tilbage over Grænsen. Knud Ulfeldt, hvis Historie er berettet i dette Tidsskrifts Nummer IX, 1958, var ikke alene en god dansk Patriot, men en Mand, der nød en enestaaende Popularitet og Tillid hos Gøngerne. Det blev hans sidste Kamp. Præsten Thomas Andersen skriver i Osby Kirkebog: „I Slaaget imellon de Swenske och Danske wed Sibbarps By, som stooth anno 1657, bleff wælborne Oberste Knud Ulfeldt der samme stedhes skuten“ —. Og paa hans Kiste i Igeløse Kirke i Torne Herred stod: „Han lod som en oprigtig Riddersmand sit Liv for sit Fædreland.“ I 1911 ønskede man at bevare Mindet om de Forfædre, der i 1657 forsvarede Grænsen. Der blev rejst en Bautasten med Indskriften: „Knud Ulfeldt, göingarnas befålhavare, föll för sitt land i striden vid Sibbarp den 28 september 1657. I ärlig kamp mot honom stupade här käcka svenska dragoner. Män och kvinnor från Göinge reste år 1911 denna vård.“

Den gamle Aabrollagaard bærer paa en Planke Aarstallet 1613.

Helt oppe i det øverste Hjørne af Øster Gønge Herred, ind imod den gamle Grænse til Sverige, ligger Landsbyen *Losholt*. Først sent er den fremstaaet, som en Rydning i Skoven, hvad ogsaa fremgaar af dens Navn. 1570 møder vi den stavet Lousrødt. 1590 Losøø, 1620 Losholt.

Kirkens ældste Del er opført i 1590 af Marksten (Korsarm 1825, Taarn og Langhus fra 1861. Der er Døbefont fra 1692 af Træ og Prædikestol fra 1692, samt to Malerier af Pehr Hørberg).

I Forstuen til Præstegaarden hænger et Maleri fra den gamle Kirke. Vi er saa heldige at have bevaret mange Kirkebøger fra Gønge Herreds danske Tid. Her oppe i Losholt har vi en fra 1637. Det er ni Aar, før Kong Christian den Fjerde, ved Forordning af 17. Maj 1646, forlangte, at Præsterne skulde føre saadanne.

Paa Sigfredskullen har forud staaet en Borg. I Stokholt har der været et gammelt Kultsted med Rester af en Dommerring. Her gjordes Aar 1900 under en stor Sten et betydeligt Fund fra ældre Bronzealder, bestaaende af smaa Gudebilleder, to runde Bælteplader med Spiralornamenter, samt 36 Bæltespænder.

Præsten Hans Peter Lorik skriver i 1761, at der mellem Osby og Heslerød, i en Gravhøj, blev fundet et Sværd og en Guldkæde.

Øster Broby Sogn har mange Oldtidsminder.

Kirken var tidligere en stærkt befæstet Forsvarskirke fra Slutningen af det 12. Aarhundrede. I Kirkens Regnskabsbog fra 1662 findes den beskrevet, baade udvendigt og indvendigt.

Denne gamle, ærværdige Kirke blev nedrevet 1872 og en ny opført, som efter en Brand i 1930 atter blev fornyet. Udover to Præsteepitafier, Peder Finjanus 1673 og Jacobus Ohrman 1705, er den uden Interesse. Det er derimod ikke den i Præstegaarden opbevarede Brobykalk, som er udført af den dygtige Guldsmed Hans Clausen, dateret den 16. April 1598.

Præsten Ebbe Hansen i Broby udtrykte i Kirkebogen sin dybe Sorg over, at Skaane blev løsrevet fra Danmark og mener ikke, at han formaar at overleve det. Han døde den 30. Maj 1658.

Gøngemuseet i Broby, som Dansk-Skaansk Forening havde den Glæde at besøge den 28. Maj 1961, er grundlagt af Pehr Johnsson i 1920.

Emitslev stavedes 1407 *Æmidzhloff*, 1426 *Æmyslef*, og hentyder til Mandsnavnet Emers Arvegods. Her er mange Oldtidsminder. –

I 1906 blev ved Vesterby fundet ca. 400 Mønter, som dateres fra 1637–1710. (Malmø Museum.) I 1383 nævnes Lars Pedersen af Ymerløf og Hustru Christine, Datter af Constantin og Lucia Agesdatter.

Kirken er en romansk Bygning fra o. 1200. Vaabenhus o. 1300, Hvælvinger o. 1400. Alterkalken af Sølv er fra 1530. Kalkmalerierne fra o. 1460 udført af Widskøvlmesteren. Renaissanceprædikestol fra 1633. Triumfbuekrucifixet er fra o. 1500. Kirken blev plyndret af Svenskerne i 1645, Præsten hed da Ebbe Hansen.

Glimagers Navn hentyder til en dyrket Ager i et sumpet Areal.

Glimagers nuværende Kirke er opført 1838, og kun det nederste Murværk i Taarnet stammer fra den middelalderlige Kirke. Bevaret er Trædøbefonten fra Christian den Fjerdes Tid og et Epitafium med Portrætmaleri af Præsten Povel Ernertsen, den sidste Præst, som prædikede paa dansk i Skaane. Død 1711. Desuden er bevaret den saakaldte Snaphanekalk fra 1612. Bægeret er fornyet eller restaureret i 1671.

Ved Hemlinge i Glimager Sogn er i 1928 rejst en Mindestotte for Mikkel Pedersen Gønge, som var født her i 1517. Hans Fader var Smed. Selv kom han i Kong Frederik den Andens Tjeneste, og det siges, at det var ham, der grundlagde Gøngegården, idet han skaffede saa mange Gønger ind i Kongens Livdrabantkorps, at det kom til at præge det og kom til at danne Tradition i det følgende hundrede Aar, saa det var en Selvfølge, at Gøngerne dannede det ene Compagni, af de to, som Frederik den Tredies Livgarde af 1660 kom til at bestaa af. Saa kom den ulykkelige Syvaarskrig, som han deltog i med megen Hæder, og i Aarene 1565 til 1568 skal han have ledet Gøngedygdens Forsvar for Hemlingegaard. Kongen skænkede ham Vigsøgaard Nordvest for København og Bjørnstorp i Torne Herred i Skaane.

I dens Sognekirke i Gødelev blev han begravet i 1587, 70 Aar gammel.

Kong Frederik den Anden adlede ham 31. Maj 1571. Der staar i Adelsbrevet, at han, i den forgangne langvarige Fejde, havde tjent i Marken for en Hovedsmand over en Fænnike Knægte, godvillig og uspart voget Liv og Levnet. Hans Vaaben viser to krydslagte gule Bøsser med jernfarvede Piber og Laase. Foroven er anbragt en rød Rose og paa hver Side og forneden en jernfarvet Kanonkugle. Alt i et blaat Skjold. Men det interessante ved dette Vaabenmærke er Hjelmtegnet, som viser en Mand i Tidens Dragt, med rød Kollert, gule Ærmer og jernfarvet Stormhue, som vender Hovedet i Profil. I sin venstre Haand holder han en Bøsse. Da det ikke er en almindelig Hjelmprydelse i dansk Heraldik, ligger den Tanke nær, at det er et Portræt af den adlede, som paa denne dekorative Maade er indføjet i hans Vaaben.

I Aarene 1614–1630 var Mogens Coccus Præst i Glimager og Ørkenet. Han havde været Lærer for Kong Christian den Fjerdes Døtre med Kirstine Munk, blandt dem Eleonora Christina.

I Ørkenet fik han Kirken færdigbygget og indviet i 1620. Det var en lille Trækirke, bygget af Eg og Fyr fra Sognets egne Skove. Ogaa Kirken i Glimager fik han restaureret og opsat en Altertavle, med Maleri af Nadveren, flankeret af to Træfigurer af Christus og Moses. Den stod i Kirken til 1837, da den blev bortsolgt, og siden er den forsvundet. Hans Liv fik en pludselig Ende. Han var paa Jagt i Kulleskoven med Ulfelderterne fra Raabelev, da han snublede, og hans Bøsse gik af og ramte ham gennem Hovedet. Det var i Maj 1630.

I Emcomion Regni Daniae 1654 meddeles, at Gustav Horn mistede en Del Folk i Nærheden af Hærløv, og Føreren Mogens Isaksson faldt for en frisk Gøngedrengs Kugle sammen med en Del andre fornemme Svenskere ved Slaget i Glimager Sogn. Til Hukommelse af deres Troskab og Tapperhed gav Kong Christian den Fjerde dem Fritagelse for nogle lovpligtige Afgifter. –

Paa Glimager Kirkes Syd væg hænger som omtalt et Epitafium med Portrætmaleri af Skaanes sidste danske Præst, Povel Enertsen. Født 1644, død 1718. I 44 Aar var han Præst her. Han var født i Landskrone, hvor hans Fader, Enert Hansen, var Præst. Bedstefaderen var Boghandler i København. Slægten stammede fra Aalborg. En af hans Søstre var Præstekone i Hæstved; selv blev han Kapellan hos Peder Lauritsen i Glimager.

Peder Lauritsen var Præstesøn fra Hjærsaas og var i Glimager sine Sognebørns trofaste Hjælper i Kampen for Danmark. En Tid maatte han holde sig skjult paa en Ø ude i Immelsøen. Efter Krigen, i 1671, brændte Præstegaarden. Ilden opstod i Køkkenet under Kirkegangen. Menigheden styrtede ud og fik den ogsaa slukket, inden den naaede Kirken. Den virksomme Hr. Peder fik Præstegaarden rejst paa ny, inden han 1674 afgik ved Døden, kun 37 Aar gammel. – Aaret gik, og Enertsen blev gift med hans Enke Abelone. Men det var ikke nemt for ham at faa Præstekaldet, da den svenske Major Høkenflykt paa Hemlinge havde en Mand, som han vilde have ind, og den svenske Regering havde sin Mand.

Men Bonden Jens i Hittarp samlede Tilslutning for Enertsen og gik til Ebbe Ulfeldt, som nu var svensk Embedsmand, og han fandt det rimeligt, at det blev Hr. Povel, som jo ved Giftermaalet forsørgede Enken. –

Sagnet siger, at under disse Forhold besluttede Hr. Povel at ride til Stockholm og søge Audiens hos Svenskekongen Carl den Elfte, som svarede ham, at han skulde faa Embedet, hvis han kunde ride saa hurtigt tilbage, at han kunde prædike i Glimager Kirke den paafølgende Søndag. Hvilket skete. Povel Enertsen søgte nu at være en god Præst for sin stærkt dansksindede Menighed, men holdt sig fra Deltagelse i det stærke nationale Røre, der opstod, da den danske Konge den 1. Juli 1676 landede i Skaane. Ingen var i Tvivl om, at Befrielsens Time var slaæet, og i begge Sognene Glimager og Ørkenet greb man til Vaaben; allerede 25. Juli overfaldt man Dele af den svenske Hær ved Losholt og erobrede Krigskassen og Kong Carls private Bordsølv.

Commandanten i Christiansstad Oberst Lützwow udsendte i November 1676 en Skrivelse til Præsterne, som de skulde oplæse fra Prædikestolene, hvori den danske Konge forsikrede den skaanske Befolkning sin Beskyttelse. Enertsen oplæste Skrivelsen, men formanede samtidig alle til at forholde sig i Ro. – Da han saa en Søndag mødte en Snes af sine Sognebørn bevæbnede paa Vej for at slutte sig til den danske Hær, befalede han dem at vende om og gaa til Gudstjeneste. Det satte ondt Blod i Sognet, og da Christian den Femte 28. Juli 1676 udsendte en Skrivelse, som gav Almuen Ret til at arrestere alle de Præster, som gik Svenskernes Ærinde, og bringe dem til den nærmeste danske Fæstning, var Enertsen i Fare.

Der laa i Sognet en Gaard, som hed Ugletorpet. Den ejedes af en Mand, der havde syv Søner. De besluttede sammen med nogle ligesindede at overfalde den svenske Major Høkenflykt paa Hemlinge, hvis Gaard de plyndrede, og samtidig besluttede de at aflægge Povel Enertsen et Besøg, da de ikke vidste, hvor de havde ham. Her nøjedes de med at spise sig mætte i hans Spisekammer, hvorefter de førte ham som Fange til den danske Garnison i Christiansstad. Han skulde medtage Kalk og Disk og paa Vejen ved Kumlebro give Alterets Sakramente til en Kammerat, som Sven-

skerne havde spetsad. Man siger, at ved dette Syn blev han klar over, hvor han horte hjemme. Han blev fængslet i Christiansstad, men straks efter overført til København, hvor han boede til 1681. Da han vendte tilbage, var der ingen Tvivl om hans Dansk-sindethed, som varede hans lange Liv ud. Hans Hustru og Børnene havde haft Op- hold hos Nabopræsten i Osby.

Den 22. og 23. April afbrændte Svenskerne hele Ørken Sogn. Alle Gaardene brændte undtagen en i Lønsbod, en i Ørenæs og en i Edema.

De gamle Beboere, som Døden ikke tog, spredtes viden om; mange tog over Vestensunds, saa i de nybyggede Gaarde traf man ofte svenske Officerer. Mange af dem forsvandt dog senere, og Bønder rykkede ind.

Da Povel Ernertsen kom tilbage, blev han Præst for Resterne af den danske Befolk- ning, som ikke vilde komme i Kirken, hvis der ikke blev holdt dansk Gudstjeneste. Dette har man øjensynlig bøjet sig for. – Han holdt saa en Kapellan, som blev de svenske Officerers Præst.

Hans Søn, som var indkaldt til det skaanske Kavalleriregiment, faldt 29 Aar gam- mel ved Poltava. Hans tre Døtre og Hustruens to Døtre med sin første Mand blev alle gift, og Svigersønnen Anders Walkiv overtog 1711 Embedet efter ham. 1716 lod han sig male til Epitafiet, og 20. Oct. 1718 døde han 74 Aar gammel.

Povel Ernertsen var med i et Andragende fra en Del Præster i Ø. Gønge Herred til den danske Regering, afsendt i August 1676, i hvilket de beder Regeringen om at indrullere alt det løse Folk, som findes i Sognene og lader sig bruge som Snaphaner, i militære Formationer og lægge dem paa Vagttjeneste paa Grænsen og underholde dem ved lovlige Udskrivninger.

Det synes, som om det var den Del af Frihedskæmperne, der ikke ønskede at være under militær Disciplin, da Størsteparten af Bønderne, som rejste sig til Modstand mod Svenskerne, var indrullerede i Compagnier med selvvalgte Kaptajner, som fik Kaptajnsbrev af den danske Konge, samtidig med, at han overrakte dem en Dane- brogsfane. –

Lektor i Helsingborg, August Zakarias Collin, var født i Glimager Præstegaard 1833 og døde 1886. Familien kendes allerede i Christian den Fjerdes Tid som Præster i Skaane. Han elskede Gøngeegnen og dens Sagn og Minder og kendte den ud og ind. Da han tilmed viste sig at være en af de største Digterbegavelser, som Skaane har fostret, blev hans Værk „Baalet ved Vejen“ et Drama af betagende Virkning. Det handler om Gøngernes Kamp for Danmark i Skaanske Krig.

Kongens Ørken nævnes 1383, og Navnet henviser til Stedets Henliggen i Naturlil- stand. I 1410 overdrog Kong Erik Konnings Øthken i Glimager Sogn til Ridderen Trugot Has. – 22.–23. April 1678 lod Carl den Elfte Ørkenet Sogn afbrænde, og ved den Lejlighed er der ogsaa gaet Ild i Kirken, men den maa være restaureret, for i 1788 blev en Trækirke nedrevet, og den nuværende hvidkalkede Stenkirke opført.

Renaissanceprædikestolen fra o. 1600 er bevaret. (Døbefonten af Træ med Baldakin er mærket 1696, og Pulpituret har gammel Dekoration). Ørken var hele den danske Tid ud Annex til Glimager, som det var udskilt fra.

Hjærvaas uddedes af Dyr- eller Mandnavnet Hjorth og Aas. Sognet har mange Oldtidsminder. Kirken er en romansk Teglstenskirke fra første Halvdel af 1200tallet, nu hvidkalket. (Korsarm i Nord 1796). Hvælvingerne fra 1400tallet. Kalkmalierne i Koret er fra Christian den Andens Tid. Bevaret er Døbefonten fra o. 1200 og Præ- dikestolen fra 1593.

Ensomt paa et Bakke drag, omgivet af de udstrakte Skove, ligger Snaphanegaarden

Sporekulla. Hvor gamle Bygningerne er, er ikke nemt at afgøre, men troligt nok rækker de tilbage til Sphanetiden. Hele Anlægget virker ældgammelt. Det er 1600tallets Stemning, som koncentrerer sig her; den er ogsaa med Held benyttet i den kendte „Persson'ske“ Sphanefilm.

Stedet regnedes for hørende til Hjærnsaa Sogn.

Knislinge skrives 1407 Knudhzingæ. 1412 nævnes Las Hansen paa Gyindeholm og Hr. Per Hansen paa Knislinge Hovedgaard. 1445 nævnes Jes Nielsen paa Olufstorp. 1440 Peder Aagesen i Olinge.

I Sognet ligger Gaarden Bivarød. Den ejedes 1650 af Sten Reedtz, som forenede den med Vandaas.

Kirken er fra Begyndelsen af 1200tallet, oprindelig i romansk Stil. Trappegavlstaarnet fra 1400 er rejst ved Langhusets Sydmur. Hvælvingerne har Kalkmalerier fra o. 1250.

Døbefonten er fra o. 1200 med mange udhuggede bibelske Billeder og minder om Gullandsmesteren Calcarius Arbejder. Nogle vil henføre den til en anden Stenhugger, som de foreløbig har givet Navnet Knislingemesteren.

De bibelske Relieffer er Bebudelsen, Maria og Elisabeth, Fødselen, Hyrderne, Flugten, De Vise Mænd, Jesu Daab. Renaissance-Altartavlen er fra 1605, med seks Malerier og Baldakin. Kalkmalerierne henføres til en dygtig Maler, som har arbejdet for Familien Brahe, der blandt andet ejede Widskøvlø, hvis Sognekirke han dekorerede o. 1480. Man mener, at han kort efter har taget fat paa Knislinge, som hørte under Vandaas, der ogsaa ejedes af Brahe. Han antages at være Mester for Kalkmalerierne i Gladsaxe, Langerød og Gærdskebøing Kirker. – De to glorieprydede Bispefigurer paa Triumfbuens Vægge er fra o. 1200. Kalkmalerierne i Koret er fra omkr. 1500.

Den gamle Prædikestol er forlængst forsvundet. Den bar Indskriften: „Anno 1650 bleff thenne Predicestol stofferet och formaalt och daa var Velbyrdig Herr Henric Lindenow Slots Herre øfwer Christianstads Lehn och hederlig och høilerd mand Doctor Peder Winstrup Biskop udi Skaanes Sticht och Hederlig och Wellert Mand Herr Lauridtz Paafvelsen Sognepr. til Jersaus och Kneslinge, Laurids Olafsen Aasum Sognedegn.“ – (Den nuværende Prædikestol er af Ullberg 1747).

Paa Kalken staar: „Denne Kalchen haffwer Lars Nielsen ladit gøre til Kneslinge Kirke Anno 1665“.

Kviinge eller Qviinge blev 1372 skrevet Quithingee, 1429 Qvidinge. Navnet er antagelig en Afledning af Kvith eller Kved, gammel Terrænbetegnelse eller et Mandnavn. Ingenavnene tilhører, som Regel, det første Aarhundrede af vor Tidsregning, romersk Jernalder. Kirken er en hvidkalket romansk Kampestensbygning fra Slutningen af 1100tallet. (Korsarm i Nord fra 1799). Taarnet har Saddeltag med Trappegavle. Korshvælvinger fra 1400tallet. Døbefonten er af Calcarius eller Knislingemesteren. Udskåret og malet Altartavle og Prædikestol fra 1605. Den sidste med et stort, smukt, udskåret og heraldisk malet dansk Rigsvaaben. – Kalk og Disk fra 1609 af Hans Clausen, og en smuk Sølvbrudekrone er ogsaa fra 1609. – Præsten Peder Nielsen i Kviinge var Farfar til Geologiens Grundlægger, Københavneren Niels Steensen. – Ca. 1320 nævnes Knud Pedersen Has i Qviinge, og Kjeld Axelsen i Qvidinge 1412. Herregaarden Haneskov nævnes i et Dokument fra 1308 i Forbindelse med Ridderen Aage Ingvarsen, hvis Son afstod Gaarden til sin Stiffader, Peder Munk. Det gamle Haneskov laa, med Borg og Ladegaard, paa befæstede Holme i Helgeaaen. Forlængst er den gamle Gaard sunken i Grus, men ved Gravning i Voldbanken har man fundet en Indskriftstavle med Familien Walkendorfs Vaaben og Bogstaverne E. W. A. N.

samt under Skjoldet I. O. REFCN, som henviser til Erik Walkendorf, Archiepiscopus Nidrosiensis (Ærkebiskop i Trondhjem) og Iohannes Ref Canonicus Nidrosiensis (Kannik i Trondhjem.)

Erik Walkendorf er en interessant Skikkelse i den dansk-norske Historie. Hans Fader var Landsdommer paa Lolland og Moderen af Familien Ulfeldt. Han var Domprovst i Roskilde og Kongesønnen Christian (den Andens) Secretær og private Raadgiver. Sagnet siger, at hans Omtale af den smukke Dyveke skulde have vakt Christians Ønske om at komme i Forbindelse med hende. Da den norske Ærkebispestol blev ledig, opnaede Kongen Pavens Tilladelse til at indsætte Erik Walkendorf i Embedet. Det var et godt Valg. Han staar her som en af de dygtigste og for Norge mest gavnlige Mænd. Ved et Besøg i Nederlandene skulde han have lovet Dronning Elisabeths Familie at gøre, hvad der stod i hans Magt, for at faa Dyveke fjernet. Dette kom Sigbrit for Øre, og hun forfulgte ham paa alle Maader og optændte ogsaa Kongen imod ham. Men da han var uangribelig i sin Handel og Vandel, kunde de ikke komme ham til Livs. Han skrev da en udførlig Redegørelse for de stedfundne Forurettelser, samt om Ærkestiftets og hans egne Forhold i Almindelighed, til det danske Rigsraad, og gav sig paa Rejse ned til Rom for at tale med Paven, men ankom da Leo X lige var død, og Walkendorfs personlige Bekendt, Hadrian VI, endnu ikke valgt. Her døde han 28. Nov. 1522. Den tyske Forfatter, Jacob Ziegler, som i Rom havde gjort hans Bekendtskab, skildrer ham som „En ærværdig Olding, der allerede ved sit klare Aasyn lagde sin ærlige Sjæl for Dagen“. Han understøttede ogsaa Christian Pedersen økonomisk ved Trykningen af Saxos Danmarkskrønike.

1646 ejedes Haneskov af Henning Walkendorf, som ogsaa ejede Hesleholm, senere – 1680 af Henrik Bjelke, – 1690 af Kronen.

Forfatteren J. C. Barfod, som har skrevet Bogen „Märkvärdigheter rörande Skånska Adeln“, er født i Qvidinge 1753 og døde i Finland 1829. Bogen blev udgivet 1847. Familien L'Estrade paa Møllersværd i Finland havde taget sig af den ensomme gamle Mand.

Gryt siges at betyde en stenet Mark? Men i den danske Tid kaldtes den ofte Gryde. Oldtidsminder: Fremhæves maa Helleristningerne ved Frænnarp, fra Soldyrkningstiden i Bronzealderen. Den smukke Gryde Kirke har en meget malerisk Beliggenhed. Den er opført i 1100tallet i romansk Stil af Kampesten. Den er lille og sluttet med et bredt Vesttaarn. I 1400tallet er indbygget Stjernehvælvinger. (Et Gravkapel paa Nordsiden er fra Slutningen af 1700tallet.)

Træder man ind i Kirkerummet, straalere det danske Renaissanceinventar En i Møde i oprindelige bevarede Farver med danske Inskriptioner og Kong Christian den Fjerdes Navnetræk, og i Altertavlens øverste Maleri svinger den opstandne Frelser som Sejrsfane et Danebrog. Aarsagen til, at alt dette er bevaret, kan maaske tilskrives, at Kirken i 100 Aar efter Afstaaelsen hørte under dansk Herskab og Arvegods paa Vandaas. Altertavlen bærer foruden Kongemonogrammet Aarstallet 1636 og Lensmanden Malte Juuls og Hustru Anna Rommels Vaabenmærker og Initialer, samt en senere Tilføjelse, at den er renoveret i 1675.

Predikestolen er et tilsvarende Arbejde med Christian den Fjerdes Monogram og Ordene: „Anno 1634 haver velbyrdig Malte Jull kongelig majestæts befalingsmand her over, bygt denne predichstoll paa kirkens bestostning.“ Indskriften er efterfulgt af de samme Vaaben og Initialer som paa Altertavlen.

Døbefonten med Himmel over er udskaaret i Træ i Renaissancestil fra o. 1600, og Malmdaabsfadet er skænket i 1646 af Martin Christensen og Karen Johansdatter.

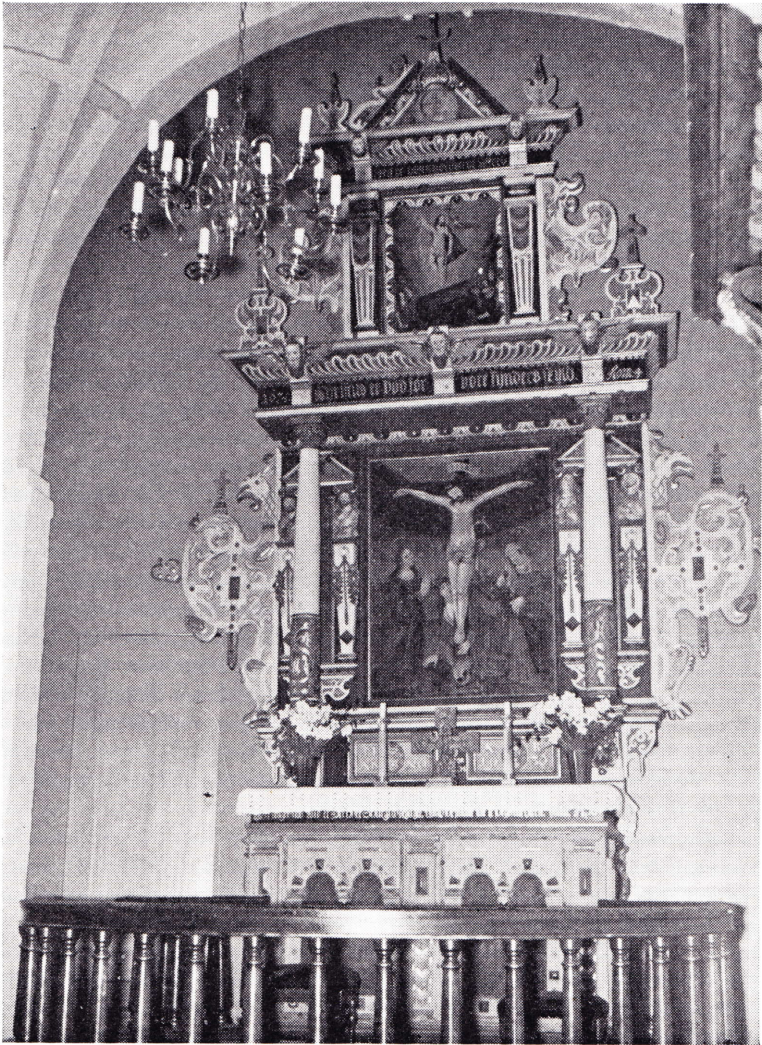
Ægteparret havde en Ansættelse under Vandaas. Kirkens Navn staves her „Gritz“. Malmlysekroner fra 1650. En middelalderlig Stendøbefont, som har henstaaet i Vandaas Have, er skænket tilbage til Kirken. Alterkalken er udført af Hans Clausen i Whæ i 1600tallet.

Malte Juul, som tilhørte Lilliejuulene, der førte en heraldisk Sølvllilie i blaat Felt, ejede Gjessinggaard i Jylland, Birkholm i Merløse Herred paa Sjælland og Maltesholm i Skaane. Han var født i 1594, gik paa Sorø Skole fra 1606 til 1608. Rejste derpaa i Tyskland, Frankrig og Italien, kom tilbage til Danmark i 1619, blev Kammerjunker og Kornet ved Hoffanen. 1621–1625 var han Kammerjunker hos Prins Christian. – 1625–1632 Lensmand i Christianopol. 1644 til sin Død var han Lensmand i Christiansstad. 1647 Rigsraad. Samme Aar blev han sendt til Sachsen, som Gesandt, for at hente den udvalgte Prins Christians Lig hjem. Han var syg rejst til et Helbredelsessted, men døde paa Slottet Korbitz ved Dresden. Juul blev flere Gange brugt som Gesandt, i 1631 til Rusland. Malte Juul var gift med Anne Rommel Henriksdatter, født 1606, død 1661 paa Birkholm. –

Herregaarden Vandaas og Herregaarden Haneskov ligger paa hver Side af Almaaen og dannede i gamle Dage et Forsvar mod Indfaldsvejen fra Sverige til det østlige Skaane. Det nuværende Vandaas er opført af Sten Bille i 1566. Den er firelænget og omgivet af Vandgrave. – Paa Kong Erik af Pommerns Tid ejedes den af Per Tuesen Rani. 1460 ejedes den af Niels Brahe, derefter af Per Brahe, hvis Søn Niels Brahe arvede den. Han var Kong Christian den Andens tro Mand og sluttede sig i 1525 til Søren Nordby og Otto Stigsen og rejste Gøngerne, med flere, for Christian den Anden mod Frederik den Første, og de naaede at stille med et Opbud paa mere end 8.000 Mand, men formaaede dog ikke, trods deres Tapperhed, at besejre Frederik den Førstes Adelsopbud og hans professionelle Lejetropper, som bestod af 900 Landsknægte og 400 Ryttere. Byen Lund havde sluttet sig til Bønderne. Kampen stod paa Markerne Syd for Lund. Bønderne havde forskanset sig i en Vognborg, men led et totalt Nederlag. Den store Stenmester Adam van Düren, som dengang boede i Lund og arbejdede paa Domkirken, satte de faldne skaanske Bønder og Borgere et Minde, idet han paa en af Pillerne Vest for den søndre Hovedindgang indhuggede en plattysk Indskrift som siger: „Gud hjælpe Adams Børn. Begyndelsen var god til Behag, men Enden maa drage Byrden. Da man skrev Aar 1525 Fredagen efter Sct. Marcus Dag skete foran Lund en stor Jammer. Der blev over 1500 dræbt, skudt eller nedhugget. Det maa de skaanske Enker vel klage“. Vi maa i Dag slutte os til Erik Arups Ord: „Søren Nordby havde unægtelig tjent sit Fædreland, de danske Bønder, og sin egen elskede Kong Christian bedre, om han i Stedet for at gøre sig til Oprører, havde sluttet sig til sine danske Standsfæller, der nærrede Højagtelse for ham, og inden for hvis Kredt han vel mere virkningsfuldt, end selv Mogens Goje, kunde have virket for Kong Christians Politik og efterhaanden for Kongen selv.“

Efter Slaget ved Lund og Bunketofte flygtede Niels Brahe til Udlandet. Sejrherrene dømte ham til Døden samme Aar, og da han var saa uforsigtig at komme tilbage i 1529, blev han anholdt og henrettet. Han var gift med Anna Lang, Datter af Peder Lang og Kirsten Bille, og havde to Sønner. Den ældste, Jørgen, afstod Vandaas til Billerne. Den yngste, Oluf Brahe, drog udenlands og gik i Tjeneste hos Christian den Anden. En Guldsegtring med Brahevaabenet og Indskriften O. B. og Hjælp S. Anna selvtrædie, skal som Jordfund engang være kommet til det kongelige Kunstkammer i København.

Vandaas nye Ejer var Claus Bille til Gammelkjøgegaard m. fl. Han var Broder til

*Altartaule fra 1636 med Kong Christian den Fjerdes Monogram,
i Gryde (Gryts) Kirke i Øster Gonge Herred.*

den sidste Ærkebispe i Lund Torben Bille. Claus Bille var først Christian den Andens Mand; han bar Boddølen i Processionen til det stockholmske Blodbad. Senere var han med Frederik den Førstes Tropper i Slaget ved Lund mod Otto Stigsen. I Grevens Fejde overlod han Christian den Tredie sit Koffardiskib, som Kongen saa selv kunde armere. Medens Adelen i Sydnorge i 1535 havde hyldet Hertug Christian (den Tredie), havde Adelen i Nordnorge og Ærkebispem i Trondhjem nægtet at anerkende ham. Claus Bille blev saa sendt derop for at formaa dem til at antage sig Hertug Christian. Men det endte med, at Ærkebispem internerede Bille og hans Følge i et Kloster paa en Ø i Trondhjems Fjord, Vinteren over. Først det følgende Aar lykkedes det Erik Gyldenstjerne at faa ham udvexlet mod en af Ærkebispem tro Tjenere, som han ved List havde fanget. Christian den Tredie brugte ham meget. 1539 skrev han sammen med Truid Ulftand den berømte norske Reces, som gjaldt, lige til Christian den Femtes Norske Lovbog udkom. Han døde 1553 og var gift med Jens Holgersen Ulftands Datter Lisbeth.

Den næste Ejer af Vandaas var hans Søn, den berømte Sten Bille, som var født 1527. Sin første Undervisning fik han i Dragsmark Klosterskole i Norge, hvorefter han fortsatte hos Farbroderen Torben Bille paa Bosøkloster, og derpaa var han fem Aar i Paris. Han var da en fint uddannet Mand, som ved sin Hjemkomst fik Ansættelse i Kancelliet; blev ogsaa brugt som Gesandt, blandt andet til Holland og England. I Syvaarskrigen var han først Gøngehøvding, senere gjorde han Tjeneste ved Rytteriet. Svenskerne under Jacob Hesteko plyndrede og afbrændte Vandaas. Efter Krigen lod han den Bygning opføre, som staar idag. Han var en lærd Mand, og glemmes skal det ikke, at det var ham, der tog sig af sin unge Søstersøn, Tyge Brahe, og lod ham indrette sit Laboratorium paa Herrisvad Kloster, hvor han oplevede at se Stjerneexplosionen i Cassiopejas Stjernebillede. Hans Bog om dennes Forløb gjorde ham verdenskendt. Sten Bille grundlagde selv det første Glasmaleri og den første Papirmølle i Danmark. Han omtales ogsaa som „en Ven af Sanggudindernes Dyrkere“. Et af hans mange Len var Herrisvad Kloster, som han fik i 1565 af Kong Frederik den Anden paa Livstid for sig og sin Hustru. – Hun hed Kirsten Lindenov. I Helsingborg Kirke er deres smukke Gravsten bevaret med udhugne Portrætfigurer. I 17 Aar var Ægteskabet barnløst, men efter den Tid fik de 2 Sønner og 1 Datter, Claus Bille, som fik Vandaas, Anders Bille til Rosendal, som er omtalt i Hefte VI, og Elisabeth Bille, som blev gift med Sivart Beck til Førlev.

Moderen Kirsten Lindenov beholdt Vandaas til sin Død 1604. Sønnen Claus Bille, som var gift med Ingeborg Parsberg, synes at have solgt Gaarden i Smaapartier til sin Søster Elisabeth, saaledes at den 1626 var helt paa hendes Hænder. – Hendes Mand, den kongelige Rentemester Sivart Beck, var paa den Tid død.

Som Arv til deres Børn efterlod de Førlev paa Sjælland til Lave Beck, Vandaas til Sten Beck, og Døtrene fik Næsbyholm i Skaane. Sten Beck blev lige som sin Fader kongelig Rentemester, og 1641 blev han Lensmand paa Herrisvad. Med Ida Lindenov havde han en Søn Sivart, som døde barnløs, og en Datter, der var gift Rødsten. Gaarden blev da solgt 1649 til Anne Rommel, Enke efter Lensmanden i Christiansstad Malte Juul.

Deres tre Sønner døde i Barnealderen, men deres tre Døtre blev gift. Maren med Steen Reedtz, Margrete med Mauritz Podebusk og Else med Otto Lindenov. Steen Reedtz og Maren Juul fik Vandaas, Steen Reedtz havde gaaet paa Herlufsholm Skole, studeret i Padova, været Hofjunker og i Kancelliet. 1658 var han Ritmester ved Kongens Livregiment. Han nægtede at aflægge Troskabsed til Svenskekongen

under Paaskud af, at Vandaas var hans Hustrus Ejendom. Hvorefter de tog Ophold paa hans Gaard Hørbygaard paa Sjælland. Fru Maren overlevede sin Mand og solgte 1691 Vandaas til sin Søsterdatter Lene Sophie von Podebusk fra Kørup paa Fyn. Hun døde ugift og testamenterede Gaarden til sin Brodersøn Mauritz Ulrich v. Podebusk, i hvis Slægt den fortsatte, indtil Vandaas 1756 blev solgt til Greve Hamilton. –

Nørre Strø. Navnet skal betyde en Forbindelse, antagelig en Bro over et fugtigt Sted. – Kirken er opført af Sandsten, i romansk Stil, o. 1200. Hvælvingerne er indbygget en Gang i 1400tallet. (Sakristi og Taarn er fra 1837. Det sidste i svensk Lanternestil.) Middelalderlig Granitdøbefont, romanske Kalkmalerier i Koret og gotiske i alle Langskibets Hvælvinger. – Et Helgenskab fra o. 1450. To Mariafigurer og en Sct. Olaf.

Altertavle, Antemensale, Prædikestol og Stolestader er smukt udskaarede i Renaissancestil, alle fra o. Aar 1600. Altertavlens øverste Felt udfyldes af det danske Rigsvaaben, som paa mange samtidige Tavler rundt i Danmark. – Yderligere er forneden anbragt Johan Taubes (eller Due, som hans Børn skrev sig) og hans Hustru Olive Skrams Vaabenmærker. Hans Vaaben viser en sort, overskaaret Træstub, hvorfra der udskyder to grønne Lindeblade i Guldfelt. Fruens Vaaben er Skram'ernes, en halv sort Enhjørning i Sølvfelt. To Grene af Slægten Taube, der i sin Tid var kommet til Livland med Kong Waldemar Sejrr, var i Kong Frederik den Andens Tid vendt tilbage til Danmark, hvor Johan Taube kom til at eje Strø og Kullebjerg Gaarde i Ø. Gønge Herred, samt Ønnestad og Gedsholm. Han har været Lensmand paa Kronborg, Frederiksborg og Dalby Kloster, og døde 1609. I Sognet er gjort et stort Sølvfund: 16 Skeer og Bæltespænder, som Bønderne brugte. De er 16 cm brede – nedgravede i Krigstid.

Nuværende Færlevs Sogn udgjorde i Middelalderen to, Alvarslef eller Arvedsløf og Færald. De forenedes til eet, gennem Kongebrev af 18. Juni 1632. Navnet udledes af Fæ og Lev = et Sted, hvor man opdrætter Ungkreaturer. Færlev Kirke er en Kampestensbygning fra ca. 1170–1180 i romansk Stil med Tvillingtaarne som Fjenneslevs paa Sjælland. Døbefonten af Granit med Løvemotiv minder om Randersegnens og Mesterens Navn er muligvis Esbjørn Muli. Korets Hvælvinger fra o. 1450 er bevaerede, men Langhusets er nedtaget 1776, da man tilføjede nordre Korsarm; den søndre blev opført i 1882. Der er fremdraget senmiddelalderlige Kalkmalerier, og paa Korets Nordvæg to store Vaabenmærker, hvorunder staar: Her Ebbe Wlfeld til Færløfsholm. Anno 1651, og Fru Hedeveich Grøffinde til Slesvig Anno 1651. Altertavlen er fra 1631. Ved en Restaurering er Sejrsfanen, der saa ofte i gamle danske Kirker var malet som Danebrog, her ommalet til et Par røde Buxer. Den smukt udskaarede Prædikestol bærer Christian den Fjerdes kronede Monogram og Lensmanden Malte Juuls og Hustru Anne Rommels Vaaben, henholdsvis en Sølvillie i blaåt Felt og et Skjold delt paa tværs, øverst en seksoddet Guldstjerne i rødt Felt, nederst tavlet i skiftevis Rødt, Guld og Blaåt. Døbefont af Sten fra o. 1100. Helgenaltertavle og Triumfbuekrucifix fra o. 1500. En stor slidt Gravsten, med Fremstilling af en Mand og en Kvinde indrammet af danske Adelsvaaben og udslidt Indskrift, er antagelig over en gammel Ejer af Herregaarden Areslev, fra sidste Halvdel af 1500tallet. Epitafium med Portrætter af Præsten Søffren Hansen Stenderup, som døde 1669 og hans to Hustruer, Else Tommesdatter død 1649 og Maren Mogensdatter død 1696, samt fire Sønner og ni Døtre.

Den skønne Alterkalk i sølvforyldt Arbejde af Mester Hans Paavelsen i Whæ blev 1612 røvet fra Kirken af Gustav Adolf. Den skal befinde sig i Växjö Domkirke. Den bærer Indskriften: „Denne Kalck er gjort thil Ferrelø kirke Anno Domini 1609“.

En Gaard i Biærløf er et gammelt Herresæde, som i 3-400 Aar ejedes af Vognsønner (Se Brev fra Jep Tordsen, Sparre, til Fru Sidsel Ulftand af 3. Nov. 1557).

Herregaarden Areslevs ældste kendte Ejer synes at være Holger Nielsen Krognos 1320. Senere møder vi Slægterne Litle, Trolle, Ugerup og Ulfeldt.

Færalde eller Færlev beboedes i Slutningen af 1300-tallet af Ridder Tune Galen. 1441 nævnes Væbner Kørning Kæthelsen af Færilde. I 1500 var begge Gaardene Areslev og Færlevgaard forenede inden for Slægten Ugerup, og Færlev eller Færlevgaard var da Hovedgaard.

Gustav Ljunggren henfører flere af disse tidligere Ejere til Slægten Lille. Men her maa vi gøre os klart, at den danske Middelalderadel sjældent brugte faste Slægtsnavne. Det er først efter, at Kong Frederik den Første i 1526 paabyder Adelen at antage saadanne, at man kan følge Navneslægterne. Det er Anders Thiset, der har bragt slægtsmæssig Orden i den gamle danske Adel, idet han samlede dem, efter hvad Vaabenmærke de førte, og det gav ofte Resultater, som aldrig var opnaaet ad anden Vej.

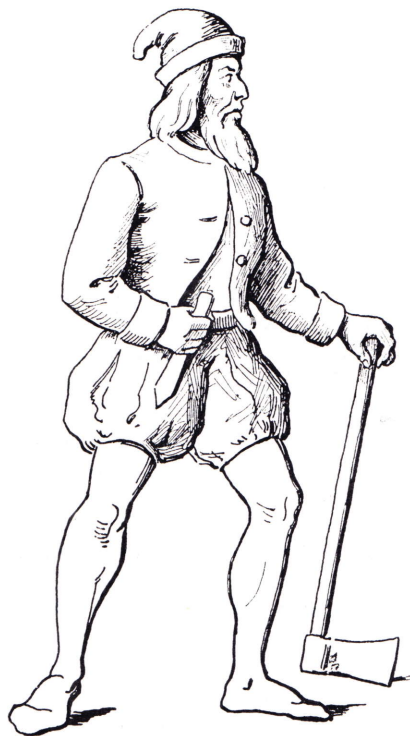
Lille var ikke en selvstændig vaabenførende Slægt, men et nu og da forekommende Tilnavn inden for den ene af de to Familier Skram, den som i Vaabenet førte en halv Sølv-Enhjørning i Blaåt. En Række andre Tilnavne forekommer ogsaa i denne Slægt.

Men hvis det nu er en Fejllæsning af Navnet Litle, bliver det hele mere sandsynligt, idet en af Ejerne skriver sig som Tune Galen. Thi Skjalm Hvides Efterkommere, der som Vaaben førte et Skjold, der var fem Gange tværdelt af Blaåt og Sølv, brugte ikke Hvidenavnet som arveligt Tilnavn. Men Linien kaldte sig Litle, Galen, Hak og Stygge og maa ikke forveksles med Marsk Stig Hvides Æt, som førte en syvoddet Sølvstjerne i Blaåt. Hvis vi nu regner Peder Trudsen til Litleslægten, saa foregaar Slægtskiftet paa Gaarden ved, at han gifter sig med Iver Thots Datter Beate, som efter hans Død blev gift med Arvid Trolle til Lillø og barnløs førte Areslev med ind i sit nye Ægteskab. Thi i 1484 overlader Væbneren Arvid Trolle Arysølve til sin Svoger Væbneren Axel Olsen. Da han døde i 1540, var Slægtsnavnsaabudet traadt i Kraft, og han kaldes Axel Ugerup. Det bliver Sønnen, Erik Ugerup, som arver Areslev og efter ham igen Sønnen Ove Ugerup. Hans Datter Maren blev gift med Christoffer Ulfeldt, og deres Søn Bjørn Ulfeldt arvede Gaardene efter Morfaderen. Med en god Uddannelse, først paa Sorø, siden ved Rejser i Europa, kom Bjørn Ulfeldt ind i Statsadministrationen. Han ledede det tapre Forsvar af Landskronen under Horns Indfald i 1644. Af hans fire Børn overlevede kun Sønnen Otto Christoffer Ulfeldt ham, men denne døde, da han var 17 Aar, i 1662, hvorefter den gik over til Farbroderen Ebbe Ulfeldt og hans to Søstre, som han udkøbte. —

Areslev Kirke har oprindeligt været en Herregaardskirke, og samtidig var den Sognekirke for de forholdsvis faa Fæstegaarde, som hørte herunder. Men da Christoffer Ulfeldt i 1630 byggede en stor Avlsgaard paa Stedet, blev der kun fem smaa Gaarde tilbage, saa det var ikke underligt, at Præsten Hr. Peder Olufsen klagede til Øvrigheden over, at hans Kald nu var blevet saare ringe og armt. Christian den Fjerde bestemte saa i et Brev til Lundebispen af 18. Juni 1632, at det skulde slaas sammen med Færlev. Samme Dag expederedes Breve fra Kancelliet om lignende Sager til Bisperne i Odense, Ribe, Aarhus, Viborg og Vendelbo Stift med Fortegnelser over Forbedringer af de ringe Kald i deres Stifter i Henhold til indsendte Forslag. Bisperne skal henvende sig med Brevene til Lensmændene og dem, som det vedkommer, og give dem og de Præster, hvis Kald forbedres, en bekræftet Genpart af dem, og siden henlægge Originalen i god Forvaring i Stiftkisten. — Endnu staar Areslev Kirke under Tag, efter en Restaurering i 1929. Det er en romansk Teglstensbygning fra 1300-tallet.

Der er fremdraget mange interessante Kalkmalerier. Mest i Fragmenter, men nogle af megen Skønhed, andre af stor Pudsighed, som for Exempel to Unge, der elsker hinanden, og en Mand med Armbrøst, som skyder Egern. Bevaret er Areslev Kirkes Alterkalk af Guld fra omkring 1400, som bærer Familien Galens Vaaben.

Poul Willadsen.

*Skaansk Bonde fra 1600.
Efter Billedskærerarbejde i Øster Gonge Herred.
Tegnet af Emmery Rondahl.*

SNAPPHANEMINNEN I ÖRKENED

Örkened är ej bara den socken i Skåne, som mest omtalas i samband med snapphanekriget. Den har också hållit snapphaneminnena mera i ära än andra bygder. Folktraditionen är eljest mest rätt negativ mot snapphanarna – en följd huvudsakligen av ensidig upplysning – men så är det ej i Örkened. Där förtäljer man med respekt om dessa oftast namnlösa partigångare och utpekar med stolthet en mängd platser som tillhåll för dem.

Någon historisk garanti finns knappast för någon av dessa folkliga berättelser, men de flesta styrkes av sannolikheten. Säkert är dock en del av dem en fantasiprodukt, ty snapphaneminnet har i Örkened odlats en smula över hövan. Vad som här nedan förtäljes, gör alltså inget anspråk på sanningsvärde. Dock – ingen rök utan eld.

Örkened har i historien blivit känt genom dess avbränning under snapphanefejden. Alltför litet har man sysslat med frågan, vart folket tog vägen. Ja, man flydde ut i skogar och mossar, men hur överlevde man? Det var i april månad, det hände, och ingen vet, hur länge vistelsen där ute i markerna varade. Men folktraditionen utpekar en stor mängd hålor i terrängen som invånarnas primitiva bostäder i denna skräcktid. Hålorna är huvudsakligen funna i två områden, dels längs Tockabäcken, s. v. om Lönsboda, dels i Skovhusbacken ner mot sjön Immeln, på Strönhults marker.

Den förra gruppens hålor är rätt lätt att finna. Hålorna är små, 6–8 kvm, med en höjd av knappa två meter. De ligger i grupper, något som tyder på att man hållit samman i ett slags byalag. Givetvis är taken för länge sen instörtade. Att endast få föremål, om ens några, från gamla tider funnits i hålorna, är inget bevis för traditionens oriktighet. Hålornas stora antal och deras undangömda belägenhet gör det däremot säkert, att det ej kan vara fråga om grustag eller potatiskällare.

Skovhusbackens snapphanegömmor ligger än mera samlade, och det verkar sannolikt, att det var där gömda snapphanar, som utförde det överfall på Rörviks äng, varom nedan berättas. I Skovhusbacken finns rester även av ett par större hålor, som synas ha varit gömställe för hästar. Namnet har backen fått av ett trähus, vars ruiner fanns kvar in i vår egen tid, och vars läge förefaller meningslöst, om ej traditionen har något fog för sig.

Varje by med självaktning håller sig med något stenblock, helst med en grotta under, som sättes i något samband med snapphanarna. Sådana hålor visar man även i kringliggande socknar. Omtalas bara i största allmänhet, att en håla varit en snapphanegömma, har man orsak misstänka en ren fantasiskapelse, men icke så, när en utformad legend är knuten till densamma. Detta senare gäller om de två största hålorna i Örkened, Käringhallen och Jössa hall.

Käringhallen, omkring en mil nordost om Lönsboda och en kilometer söder om Tostaholms gård är svår att finna i sin omgivning av tät barrskog. Under den väldiga stenen är en håla, som ännu vid sekelskiftet medgav, att man där stod nästan upprätt. Hålan har en yta av 3×2 kvm. Blocket har numera spruckit och börjat sjunka, varigenom hålan minskas. Hustrun på Tostaholms gård skall här under snapphanefejden ha dolt en del tillhörigheter, kanske just för att undgå mordbranden. Kanske man vågar påstå, att denna sägen verkar ganska trolig.

Jössa hall är ingen snapphanegömma i egentlig mening men förtjänar ett besök, då den är mycket ståtlig. Den ligger en mil östnordöst Lönsboda, i Kätteboda kronoskog. Endast med markbrukarens hjälp kan man finna den stendöslignande stora samling av block, som döljer en håla, vilken uppenbarligen för länge sedan hyst en mänsklig invånare. Denne person skall ha varit en krigstjänstvägrare under norska kriget 1716–18.

Rörviks äng långt ner mot sjön Immeln påstås ha varit platsen för ett överfall av snapphanar på en svensk styrka, varvid båda sidor hade förluster. En stig går även i våra dagar därifrån till den nämnda Skovhusabacken, och Örkenedskännaren Bror Jeppsson menar, att det bör ha varit på denna äng, som dråpet på en viss löjtnant Krafft ägde rum. Karl XI:s hovkaplan Hakvin Spegel uppger i sin dagbok, att det var detta dråp, som var den omedelbara orsaken till brännandet av Örkened.

Strax nordöst om Lönsboda ligger Flyboda äng, i äldre tider ett slags centrum i socknen. Där hölls ibland ett slags folkförsamlingar, och ända in i vår tid låg här den s. k. Brahestenen, från vilken en överste Sten Brahe skall ha hållit dansk-patriotiska tal. Genom ett förargligt missförstånd har stenen blivit förstörd, och få vet nu, var den låg.

Vid sockens bränning gick ett par gårdar fria – somliga uppger två, andra tre. Antagligen räddades de genom ren glömska eller okunnighet hos brännarna. En av dessa gårdar stod ännu för få år sedan kvar i Örnanäs och borde ha konserverats. På den andra, i Edema, finns en uthuslänga, vars stomme gott kan stamma från snapphanetiden.

För två år sedan avled nere på Dragets udde i Immeln en gammal hedersman Per Nilsson, kallad „den siste snapphanen“. Själv båtbyggare tog han ofta över gästande sällskap till den närbelägna Högön, där snapphanenäset Immelsborg skall ha varit beläget. Med stor inlevelse brukade P. N. tala om de rester av borgen, som han menade sig ha funnit. Det var högtidsstunder att höra honom berätta om t. ex. Lille Mats tragiska död, som enligt ortstraditionen ägt rum just där.

Folke Hellberg.

EN HEMBYGDSENTUSIAST I GÖINGE

Det var ungefär vid sekelskiftet, som en dag ett par „rallare“, d. v. s. järnvägsarbetare, kom till Viktor Svenssons i Loshult gård och bad att få spränga några stenar för materiel åt järnvägsbanken.

Viktor, då en ung man på cirka tjugo år, gick med rallarna ut i skogen. „Den här kan vi ju börja med“, sade han, i det han stannade vid ett stort block. För att kunna sätta in borrhålen på bästa sätt, började han gräva omkring blocket. Redan efter ett par spadtag stötte han emot något, som klingade metalliskt. Det visade sig vara en liten människofigur av brons.

Ivrigt grävde Viktor vidare. Men stenen blev ej sprängd den dagen. Ty efter en liten stund hade han fått upp i dagsljuset det kanske största samlade bronsåldersfynd, som gjorts på Skandinaviska halvön: ett par gudabilder, ett halvt dussin fina yxor, minst lika många väl dekorerade kragar och dessutom en massa armband och andra småting – allt av brons.

Viktor förstod ju, att fyndet var värdefullt. Tillkallade experter från Lund förstod det ännu bättre. Tyvärr gällde en lag, som förhindrade fyndets förvarande i hemorten. Föremålen översändes till Nordiska museet i Stockholm, där de nu kan ses. Viktor själv fick blott behålla ett fotografi av sitt fynd, vilket experterna förklarade härröra från Gallien och sannolikt deponerat på platsen av en gallisk köpman.

Denna egendomliga händelse hade väckt Viktors hembygdsintresse, och det i så hög grad, att det aldrig släppte honom. Han gjorde noggranna undersökningar av markerna på sin egendom, och en hel del, som förut varit okänt eller föga beaktat, kom genom Viktor att bli välkänt i bygden. Det verkar nästan som en försynens skickelse, att så många märkvärdigheter fanns just på hans hemman: en skans, en gammal hamn, en offerkälla och – möjligen – en domarring. Ibland skenade väl Viktors fantasi en smula, och många skrattade åt hans idéer såsom fabler. Men skrattet frös fast, när experterna i stort sett gav Viktor rätt.

Det vackraste och mest iögonfallande fornminnet på Viktors mark är Seffres- el. Sigfrids-kulle, en nästan kubformad sandbacke, upptill alldeles plan och med branta sidor. Den är upplagd av människohand, men ingen vet när eller varför. En gång har den varit en ö i den träsksjö, som låg här långt fram i tiden. Kanske har den tjänat försvarssyften, kanske handelsändamål. Folkfantasierna har – säkerligen utan orsak – förbundet kullen med den helige Sigfrids i Värends missionsverksamhet.

Särskilt på äldre dagar nedlade Viktor en otrolig energi på att samla redskap och husgeråd från äldre tider. Hans dröm var att kunna få till stånd ett eget hembygds-museum för Loshults socken. Lyckligtvis fick han se sin dröm förverkligad. Strax söder om Loshults kyrka, en dryg kilometer från Smålandsgränsen, ligger på Viktors mark Skånes nordligaste hembygds-museum, inrymmande en mängd redskap, vilkas användning nutidens människor ofta står frågande inför.

„Kvicksa“-Viktor, som han efter ett gammalt knekt-namn plägade att benämnas, lämnade denna värld för ett par år sen, just när katalogiseringen av hans samlingar skulle påbörjas. Detta arbete är nu färdigt. F. H-g.

SNAPPHANESÄGNER FRÅN NORDÖSTRA SKÅNE

Nära 300 år har förflutit sedan snapphanefejden rasede som värst, men ännu kan man i nordskånes skogstrakter få höra förut ej upptecknade snapphanesägner. Naturligtvis ha de under årens lopp så omdiktats, att det endast finns kvar en liten rest av sanning kring den händelse de diktats om. Ofta har det varit författarna Aug. Cederborgs och J. O. Åbergs berättelser, som tjänat som förebild.

De flesta snapphanesägner, som ännu leva ursprungliga bland allmogen är lokalsägner. Därför ha de varit så seglivade. När den nu levande äldre generationen försvinner, försvinner troligen med den också de gamla sägner. De passa ej i vår realistiska jäktande tid.

Massor av snapphanesägner äro upptecknade, men ännu kan man i avlägsna trakter, där befolkningen varit stationär under århundraden, få höra en och annan sägen, som ej finnes bevarad i utgivna samlingar.

Här nedan ska jag återgiva några sådana, som jag upptecknat i Vånga i Villands härad och angränsande trakter.

Ingen av de skånska socknarna spelade väl så stor roll i snapphaneoroligheterna som Örkened, grannsocken till Vånga i norr. Att båda socknarnas befolkning hyste starka sympatier för sitt gamla fosterland är tydligt bevisat. Väpnade organiserade friskyttarkårer sattes upp. I danska riksarkivet finnas ju rullor kvar över dessa friskyttar.

I norra delen av Vånga socken på gränsen mot Blekinge ligger Filkesbodagårdarna. Strax öster om Mellangården stod på Smedbacken för ungefär 30 år sedan en äldrig ek, kallad Snapphaneeken. Om denna berättas:

En snapphane, fågelfri naturligtvis, höll under lång tid till i skogen kring Filkesboda. Han var god vän med bonden på Mellangården, släkting till honom, sade någon. Därför vågade han sig fram till gården för att proviantera. En dräng på gården beslöt emellertid att röja honom ur vägen och därmed vinna svenskarnas sympati.

En dag lade drängen en röd halsduk under eken, som snapphanen brukade passera. Själv tog han sin bössa och kröp upp i eken, där han gömde sig. Då snapphanen kom fram till eken och böjde sig ner för att ta upp halsduken, sände drängen honom en dödande kula.

Bonden sörjde mycket sin vän och förbjöd avverkningen av eken även för efterkommande ägare av gården. Den skulle stå kvar som en minnesvärd över den lönnmördade snapphanen. Ett senare tillägg till sägnen förmåler, att en finngumma skulle ha spått, att när eken höggs skulle gården brinna eller gå från släkten. Eken höggs 1916 och ett par år därefter måste den siste av den gamla släkten så gott som ruinerad lämna den gamle släktgården. Denne siste bonde av den gamla släkten vistas nu på ålderdomshem i orten och fyllde 80 år för kort tid sedan.

Ett par kilometer söder om Filkesboda ligger Boagården, som på 1660-talet ägdes av Trued Nielsen, vars ättlingar innehade gården ända till 1800-talets slut. T. N. var svenskvän, om sägnen talar sant. Sin gård, som låg strax söder om den nuvarande Boagården, uppbyggde han till en formlig fästning, som nog kunde rymma ett fentiotal personer. I väggarna voro utsågade skotgluggar så beskaffade, att gevären kunde vridas i olika riktningar utan att utgöra stort mål för fiendens kulor. Gården var uppförd på en kulle och skild från skogen på alla sidor och var således ej lätt att överrumpla. Nuvarande gården är till stor del uppförd av „båle“ från den gamle gården och skottgluggarna syns ännu.

Granngårdarna till Boana i söder är Grönhult. Under snapphanefejden ägdes den ene gården här av Matz Olofsen. Han åtminstone låtsade vänskap med snapphanarna. Under en följd av år ska en snapphane ha hållit sig dold å hans ägor i de s. k. Ula-stuorna (Ulvstugorna?), grottor bland klippblock i skogen. Denne hade stora mängder rövat silver förvarat i en kista. Matz O. hade ett gott öga till denna skatt. Att mörda snapphanen och lägga beslag på dyrgriparna tyckte han väl stred för mycket mot hederns lagar. Han utmanade därför snapphanen på duell med gevär. I smyg hade han förut kratsat kulan ur hans gevär. Så utgången av duellen kunde ej bli mer än en. Kistan med silvret flyttades sedan till Grönhult och lär enligt berättelsen ha funnits kvar inom släkten ända in på 1800-talets mitt.

Verkligheten motsäger ofta för att inte säga oftast sägnen. Jag har ett utdrag ur en rapport, som en kapten Ulf den 23 juni 1678 skrev till Karl XI:

I går under marschen genom Vånga socken fick jag vetskap om snapphanar i Grönhult. Just som jag kom in på gården, sprungo sju stycken genom en bakdörr, vilka sju en generalkvartermästare Krafft förföljde. Den åttonde tillfångatog jag själv.

Under tiden inkom tidender att Krafft var innesluten av snapphanarna, som lågo dolda vid sjön invid gården, och var att beklaga att en hel hop människor strax sprungo av sina hus och lupo med fienden. Krafft sköt själv den ene. De fem blevo skjutna i vattnet, då de icke ville giva sig. En sprang en hel mil eftersatt och lät sig sedan tagas och insattes i Oppmanna kyrka. De två andra togos men voro illa blesserade. Dock inlades de till de övriga. Dessa berättade, att ett sextiotial snapphanar förefinnas i orten.

Av denna rapport förstår man, att de svensksinnade bönderna hade behov av att befästa sina gårdar och hålla dem bevakade.

Strax väster om Grönhultssjön eller Bäen i Dyneboda skog sträcker sig en smal ravin i nord- och sydlig riktning. Västra sidan är brant och på sina ställen en tjuo meter hög. Själva urberget träder här i dagen, söndertrasslat i fantastiska klippformationer. Östra sidan av ravinen begränsas av en rullstensås. Dalgången är så smal, att endast en smal skogsväg och en liten porlande bäck få rum här. Ravinen kallas Kastagropen, somliga säga Gastagropen. Folktron påstår att gastar hålla till här och ofreda nattvandrarare. Förr bildade den på sidorna växande bokskogen ett mäktigt valv över ravinen. Här i denna undagömda dal hade snapphanarna tidvis sitt högkvarter, förtäljer sägnen. Ibland de väldiga stenblocken finnas väl dolda kamrar. En högt uppskjutande klippa kallas ännu predikstolen.

Många tillfångatagna svenskar och stundom även snapphanar lära här ha dinglat i galgar fastgjorda i över ravinen nedfällda trädjättar.

Strax väster om Dyneboda ligger Örsnäs gårdarna. Söder om den östre gården resa sig rätt avsevärda höjder. Vid klart väder kan man härifrån se såväl Örkeneds som Kyrkhults kyrkor resa sina torn över skogsåsarna i norr. Här uppe på höjden bodde under snapphaneoroligheterna en torpare, kallad Schoja-Mårten. – Således en skedmakare –. Han var danskvän och sände från sitt torp varningssignaler till sina vänner runt Immelsjön, om fara hotade. Nerfallna stengärdesgårdar och odlingsrösen visa ännu var Schoja-Mårten hade sitt torp. Han lär ha varit stamfader för den siste skedmakaren i Vånga, Jöns Mårtensson, som avled för ett fyrtiotal år sedan.

Utän tvivel hade snapphanarna ett mycket utvecklat och effektivt signaleringssystem. I Harasjömåla, på gränsen mellan Skåne och Blekinge, bodde enligt sägnen en snapphane kallad Hararäven. Från sin gård sades han på några timmars tid kunna sända viktiga meddelanden medelst ljussignaler ända till Hallandsåsen. Han lär dock till sist ha tröttnat på snapphanerna. En gång, då han på ett strövtåg hade sällskap med sex stycken sådana, föreslog han dem en stunds vila på en kullfallen fura. Själv avlägsnade han sig i ett intilliggande snår, varifrån han sände en dödande kula genom samtliga sex snapphanarna. Troligen var det dessa, som han begrov i den s. k. Hararävens grav. Ett stenkummel utvisar ännu denna plats.

De fleste snapphanesägnerna visa, att man ej höll snapphanarna för enbart stråtrövare utan som fosterlandsälskare. De flesta voro säkerligen utgångna ur den besuttna befolkningens led. Undantag fanns naturligtvis.

Gust. Nilsson.

SKALD OCH KULTURHISTORIKER

Törnekransen – Ett skåniskt epos av Anders Hedwall, Meddelelser fra Dansk-Skånsk Forening, Köpenhamn.

En av våra förnämsta lyriker, före prosten Anders Hedwall i Höör, som först gjorde sig känd genom den utsökta, starkt romantiskt färgade diktsamlingen Rosengång, är även, och kanske främst det, epiker, och en lysande sådan.

Ingen torde känna den skånska kulturhistorien, som behandlar tiden kring Roskildfreden, som Anders Hedwall. Ända sedan studentåren i Lund har han använt all ledig tid till studier av denna högdramatiska period i arkiven i Köpenhamn och Stockholm, och sitt eminenta vetande har han haft den sällsynta förmågan att kunna behandla i konstnärlig form, att förläna diktens lyster. Historiska och kulturhistoriska fakta, blommande lyrik och spännande dramatisk epik har Hedwall flätat ihop till ett fascinerande, enhetligt konstverk. Anders Hedwall är i lika hög grad en kulturhistorisk diktare som en diktande kulturhistoriker.

Hur såg det då ut i Skåne, och under vilka förhållanden levde våra förfäder här under den tid, Hedwall skildrar, den mest dramatiska tiden i Skånes historia. Bränt och härjat var landskapet efter striderna, stora områden fingo ligga för fåfot, och till råga på eländet blev det missväxt och hungersnöd, och i dess spår kom pesten. Ännu värre var den andliga nöden och förtrycket. Karl XI bröt sin ed till skåningarna om okränkant språk, lag och kyrkoskick. Predikan skulle hållas på svenska, och svenska psalmer skulle sjungas. I varje hem var biskop Jesper Brochmands postilla den andaktsbok, som gav hjälp och tröst. Den beslagtogs, och den som inte lämnade boken från sig, blev strängt bestraffad. Här och var i gårdarna inkvarterades tyska ryttare, som skulle övervaka, att alla förordningar blevo åttlydda. Böndernas söner och drängar deporterades i tusental till Baltikum till militärtjänst, från vilken de aldrig återvände. Skatter och kontributioner blevo tyngre och tyngre. Ja, det var inte något slut på eländet. Värst var det kanske ändå, att man inte fick tala sitt modersmål, att man tvingades tala ett språk, som man aldrig hört, som man inte förstod.

Att i poetisk form kunna skildra något så prosaiskt, vardagsgrått, ja, barbariskt förefaller omöjligt. I varje fall kräver en sådan uppgift en skald av stora mått. Och en sådan har Hedwall visat sig vara redan med sina tidigare episka verk, Enslingen på Ivöhus, Simon Snapphane och Havsörnen. Hedwalls nya diktsamling, Törnekransen, är av samma lödiga halt som de tidigare, vilket är glädjande i en tid, då epiken synes, som nästan all annan skön konst, vara i utdöende – länge, länge är det sedan vårt land hade en episk diktare av Hedwalls storhet. Man får gå tillbaka till Snoilsky, Rydberg och Runeberg. Både i fråga om diktens skönhet, dess förmåga att skapa estetiska värden, att gripa och väcka medkänsla och dess air av spänning och äventyr överträffar Hedwall de nämnda, men framför allt gör han det i fråga om den kulturhistoriska orienteringen, som åtminstone hos den sistnämnda ofta ersatts av nationalistisk propaganda för att inte säga ren chauvinism.

Huru har då Hedwall kunnat ge sin skildring en så stark prägel av att vara upplevd? Här ha inte de mest inträngande kulturhistoriska studier varit nog. Hos Hedwall möter man en inlevelse i sin tid och ämne av nästan oförklarligt slag. Så, tycker man, skulle endast en benädd diktare ha kunnat skriva, om han levat, då diktens innehåll utspelades. Redan i diktsamlingen Rosengång har emellertid författaren i en liten poesi lämnat en förklaring, som man gärna godtager. I nämnda dikt framhåller Hedwall, att han själv är en länk i förfädernas kedja, att han sålunda ärvt och bär

inom sig allt det som en gång varit deras. Detta är så levande inom honom, att han känner, tänker, lever och andas i det förgångna. Ja, vore all inspiration så djup, ärlig och intensiv, då skulle vi ha varit befriade från det modernistiska dravel, som okritiska kritiker – och ingen annan – kalla poesi nu för tiden.

I sin nya diktsamling, Törnekransen, målar Hedwall en rad porträtt och landskap från orostiden, och på så sätt har han fått fram en totalbild av skåningarna, Skåne och det skånska. Han tecknar en mäterlig bildsuite av en motståndsmännens by, men han glömmer inte förrädarna. Allsidigt belyser författaren reaktionerna hos landskapets befolkning genom att skildra väl valda representanter för biskopar, prostar, präster, klockare, kyrkväktare, allmogen, tyska fogdar och svensk militär. Och han glömmer inte att teckna några vackra kvinnoporträtt. Av varje händelse och ur varje karaktär har författaren utkristalliserat dess quinta essentia, fått fram ett mäterligt koncentrat. Ett flertal av porträtten äro hämtade ur verkligheten.

Man skulle vilja citera något prov på Hedwalls suveräna lyrisk-dramatiska dikt, men det är svårt att göra det utan att riva sönder den konstnärliga helheten. Hans verk är som en guirland av skönhetens, sorgens, indignationens, den heliga vredens, längtans och resignationens blommor. Eller som en törnekrans med samma flora. Det är poesi, som starkt engagerar läsaren. Fängslad av äventyrens spänning, uppfylld av avsky över den fruktansvärda behandling, motståndsmännen fingo utstå, full av medkänsla, gripen och här och var med en tår i ögonvrån tager man del av våra förfäders historia för blott några generationer sedan. Kall och likgiltigt kan ingen läsa denna bok. Man tänkar sig blott den situationen, att man plötsligt förbjödes att tala på det enda språk, man kunde –. Det är en skam och en skandal, att det i somliga skånska tidningar skall vara förbjudet att tala om fädernas historia. Att efter trehundra år fortfarande ålägga skåningarna tystnadens straff, och att straffet utdömes av skåningarna själva är lika enfaldigt som att ur denna vår kulturhistoria utläsa en önskan om och en tanke på revansch.

Hedwalls språk är i högsta grad konstnärligt och kultiverat. Versens sjungande rytmer få en extra accent av klangskönhet genom den mäterligt genomförda allitterationen.

I de skånska biblioteken, som nu fyllas av ungdomsfördärvande gangster- och bordellromaner, borde det i stället beredas plats för böcker av Hedwalls fina konstnärliga kvaliteter.

Den symboliska, fint utförda omslagsvignetten har den danske konstnären Poul Willadsen till sin upphovsman.

(*Fra* i Nordvästa Skånes Tidningar 23/3-1961).

DANSK-SKAANSK FORENING

Dansk-Skaansk Forenings Sommertur 1961 gik Søndag 28. Maj igennem Østre og Vestre Gønge Herred, i Busser fra København og retur – med Ophold ved Videsø, Verum, Sibbarp Skanse, Frokost i Sibbarp Gæstgivergaard, Hæstved Kirke, Pehr Johnssons Hjemstavnsmuseum i Ø. Broby, som forevistes af dets nuværende Leder, Vigo Edvardsson, og afsluttedes med fælles Kaffe bord i Museumsparken. Derfra til Gryde Kirke, forbi Vandaas og Sinclarsholm til Gumløse Kirke som sidste Ophold.

Ved Sibbarpmonumentet blev Selskabet budt Velkommen af Turistforeningens Formand, som bl. a. udtalte, at han ikke haabede, at Danskerne saa vredt til Svenskerne af i Dag for den daarlige Behandling, Svenske i gammel Tid havde givet dem.

Søndag 28. 5. 1961.

D.S.F. ved Bautastenen i Sibbarp Skanse over Knud Ulfeldt og de faldne 28. 9. 1657.

Herpaa svarede Poul Willadsen: Vi takker for den venlige Modtagelse, vi har faaet heroppe i Gønge. Der er en dansk Digter, som har skrevet: „Hver Glans, hver Plet vil jeg bære, som falder paa Danmarks Navn“. Dertil vil jeg svare, at det vil jeg ikke, og jeg tror ikke, at der er nogen af Selskabet, som vil det. Vi har nok med at bære den Glans og Plet, som falder paa vore egne Navne, og vi regner med, at det gaar Svenskerne paa samme Maade. Det maa være hver Generations Ret at danne sit eget Forhold til sine Naboer og at blive bedømt ud fra dette.

Almindelig Tilslutning.

Dansk-Skaansk Forenings Generalforsamling afholdtes i Køge 17. Sept. 1961. Samtidig var der Udflugt til Køge og Omegn under Ledelse af Poul Willadsen, som fremdrog de forskellige Seværdigheders Historie.

Turen var begunstiget af det skønneste Septembervejr. Busserne afgik fra Raadhushuset i København. I Køge samledes Deltagerne ved Kong Frederik den Syvendes Statue paa Torvet. Her blev der redegjort for Byen og dens Historie; hvorefter der var Rundgang til den sjældne Rigdom af skønne, gamle Bindingsværksbygninger, smukke Gaardpartier og maleriske Gadebilleder, som ikke skæmmes af høj Bebyggelse. Frem for alle bærer Kirkestræde Prisen. Her er ogsaa Landets ældste, daterede Bindingsværkshus, fra 1527, og den seværdige St. Nicolaikirke. „Omnia fert tempus, pariter rapit omnia tempus“, stod der paa den astronomiske Uhrskive. Men dette Cicat, at Tiden bringer alt, men ogsaa røver alt, gjaldt for det sidstes Vedkommende ikke for Køge Kirke. Den indtrædende i Dag faar det samme Synsindtryk, som den indtrædende fik o. 1650. Herved er den europæisk Seværdighed.

Frokosten paa Hotel Hafnia efterfulgtes af den aarlige Generalforsamling. Aarsberetning og Regnskab godkendtes, og der var mange gode Indlæg.

Under Omtalen af Tidsskriftets Kamp mod de stigende Udgifter foreslog flere Medlemmer, at man forhøjede Kontingentet, men Styrelsen var imod Forhøjelse. Det har vist sig, at Foreninger, som greb til denne Udvej, har haft mange Udmeldelser. Alle, som skriver i Tidsskriftet, gør det gratis, og Redaktionen er gratis. Vi haaber paa Donationer.

Selskabet besøgte derefter den gamle Museumsgaard i Nørregade, fra 1619, og blev budt Velkommen af Museumsbestyrelsen ved Hr. E. Jensen. Her besaa vi de righoldige Samlinger fra Køge By, fra Hedeboegnen og Stevns samt fra Skovboegnen i Sydvest.

Busserne kørte os til Gammelkjøgegaard, hvor der blev redegjort for Bygningen og dens Ejere og var Adgang til Parken.

I Kirken i Valløby blev der talt om dens Inventar, som har givet vægtige Oplysninger til den danske Kunsthistorie i Renaissancetiden, samt om Vallø Slot og dets Ejere. Da Selskabet viste saa stor Interesse for den gamle Tids Kunsthaandværk, blev der ogsaa givet Adgang til Gravkælderens under Koret for hvem, der ønskede at se de vaabenprydede Kister.

Det sidste Ophold var ved Vallø Slot. Den monumentale røde Bygning med de karakteristiske Taarne har over Porten en Sandstenstavle med Aarstallet 1501 samt Mette Rosenkrantz og hendes to Ægtefællers Vaabenmærker, Sten Rosensparre til Skarholt og Peder Oxen til Gissfeldt. Bygningen er nu adeligt Jomfrukloster. Fundatsen er underskrevet 28. Nov. 1737 af Dronning Sophie Magdalene. Spadsereturen i Parken og Slottet, belyst af Solnedgangen, mens Maanen lyste over en blaataaget Østhimmel, afsluttede den vellykkede Dag.

Mange benyttede Lejligheden til at hygge sig i Slotskroen, inden Busserne returnerede til København, tidsnok til at de skaanske Deltagere kunde naa Aftenforbindelserne til Malmø.

P. W.

KØBENHAVNS-AFDELINGEN

23. Sept. 1960, Museumsinspektør, Dr. phil. *Otto Norm*: Kong Christian den Tredies Slotte.

18. Nov. 1960, Dr. phil. *Ingemar Ingers*, Lund: Træk af Skaaningernes Liv efter 1658.

6. Jan. 1961, Adjunkt *Folke Hellberg*: Skaane-Sydslesvig. En Sammenligning.

14. Feb. 1961, Lysbilledaften: Fra Sommerturen 1960. Ved Ingeniør *Kristian Kaaslund* og Sekretær *C. O. W. v. Späth*.

15. Marts 1961, Dr. phil. *Chr. Petersen*: Træk af Nationalbevidsthedens Udvikling i nyere Tid.

20. April 1961, Pastor *Tb. Aabølm*: Reformationen i Skaane.

26. Okt. 1961, Universitetslektor, cand. mag. *Niels Skyum-Nielsen*: Mindeord om Lauritz Weibull.

27. Nov. 1961, Pastor *Vald. Nielsen*: Skaane, Front eller Bro.

MALMØ-AFDELINGEN

Den starka koncentration av medlemmar, som föreningen äger i København, har ingen motsvarighet öster om Sundet. Det är därför inte lätt att där ordna sådana givande sammankomster, som mången gång ägt rum i København, i därvarande lokalavdelnings regi.

Men de goda erfarenheterna från lokalavdelningen i Kongens by har gjort det nästan till en hederssak att åtminstone i Malmö arrangera liknande möten. Så har också skett. I september 1960 samlades en del medlemmar från Malmö med omnejd i en privatlägenhet, som några medlemmar vänligen ställt till förfogande. Några av de närvarande berättade reseintryck från Slesvig och Holsten, övergångsområdena mellan skandinaviskt och tyskt. November: intryck från Bornholm, ett samtal. Omkring den 1 december övade man „Konstiga ord i systerspråken“ (v/ Lizzie v. Schwerin), och på senvintern berättade Folke Hellberg om Christiansø, „fästningen, som blev en ljusspridare“.

I maj hölls en lyckad utflykt till København för att se „något som man sällan ser“. Så blev det visserligen inte, ty akvariet var så intressant, att alldeles för liten tid blev över till frilandsmuseet – och än mindre till något annat, men experimentet slog likväl gott ut.

September 1961 i Staffanstorp: Johs. V. Jensen, av Folke Hellberg. November 1961: Dansk och svensk historiesyn genom tiderne (Folke Hellberg).

DANSKA SCOUTKÄRER I SKÅNE

En verksamhetsform, som föreningens nuvarande ordförande bedrivit i föreningens anda, t. o. m. långt innan föreningen fanns, är anskaffandet av lägerplatser östansunds åt danska scoutkärer. Ej mindre än tolv danska scoutläger i Skåne har på den vägen ordnats. Åtta „returläger“ västerut har tillkommit s. a. s. automatiskt.

Sommaren 1961 gästade Stege scoutkår Taxås gård vid Möckeln. Denna plats ligger visserligen i Småland, men vid en utflykt neråt Göinge besågs ett flertal kulturhistoriska sevärdheter. För tretton år sedan hade samma kår läger på en ö i Immeln, var- efter sextio pojkar från Lönsboda gjorde återbesök på Møen.

Även Esrums scoutkår har sommaren 61 varit „derover“ och haft läger vid Vesl- ljunga i Vittsjö kommun. Det är tredje gången denna kår haft läger i Skåne. Tidigare år har man legat vid Immeln och vid Ringsjön. Återbesök har man haft från Lomma och Lönsboda.

Det hände sig en gång, att ett av ordföranden utsänt flygblad om lägerhjälp ham- nade ända borta i Skottland. Och sannerligen – det blev orsak till tjugosju skotska „seniorers“ vandringsutflykt under fem dagars tid i vår landsdel! F. H-g.

»DIGTEREN VED ARBEJDET«

I 1960 har Lektor *H. A. Koefoed* faaet udgivet den bornholmske Digter *I. C. S. Espersens* Manuskripter under Titlen „Digteren ved Arbejdet“.

Esperen døde 4. April 1859 og er nok en Digter, der i den danske Litteraturs Historie indtager en yderst beskednen Plads, som lidet produktiv Dialektforfatter, men for Bornholmerne staar han i et særligt Lys, som den første, der med Held prøvede det bornholmske Sprogs poetiske Udtryksmuligheder.

Udsendelsen er af stor Interesse for alle Dialektforskere.

PRISNEDSÆTTELSE

Oberstløjtnant H. C. Hansgaard: „Af Gøngernes og Gøngehøvdingernes Saga“ (Sabotage- og Partisanrig for Danmark gennem 150 Aar), 192 S., Søren Lunds Forlag, Aarhus, 1956, er nu nedsat til 10 Kr. og fortjener at blive Aarets Julegavebog i alle dansk-skaansk interesserede Hjem. Bogen kan rekvireres ved Henvendelse til Dr. phil. Chr. Petersen, Skotterupgade 2, 4., th., København N., saa længe Oplag haves.

Det er en objektiv Bog paa sit specielle Omraade. Det kendes, at dens Forfatter er en habil Militærhistoriker. Men han er mere end det. Han er folkestammebevidst, hvilket klart fremgaar af Bogens Forord:

„... Ved mit Arbejde har jeg villet vise, hvor stor, betydningsfuld og værdig til at indtage en Hædersplads i vor Historie Snaphanernes Indsats er, og over hvor meget Stof for Digtene og for Filmen den rummer. Jeg har samtidig ikke lagt Skjul paa, hvor ufatteligt glemsomme og dermed utaknemmelige vi har været over for vort gamle Grænsfolks heroiske, ja næsten selvopofrende Kampe for vort Land. Vi havde jo kaldt dem frem for at hjælpe; men maatte gentagne Gange lade dem i Stikken.

Glemsomheden kan kun delvis gøres forstaaelig ved den senere Skandinavisme, det sønderjydske Spørgsmaal, ved Mindreværdsfølelse og ved misforstaaet Hensyntagen, som da vi knap turde synge vor Nationalsang.

Det har ikke mindst ligget mig paa Sinde at rehabilitere Snaphanerne for et een-sidigt, hadsk, nedsettende svensk Stempel, som alt for uimodsagt, ja næsten i Uforstand nærer fra vor Side, har faaet Lov til gennem Aarhundreder at fæstne sig, og atter har faaet Mæle.

Jeg har tillige villet vise, at Sabotør- og Partisanrig er en gammel og kendt Foreteelse i Danmark, og jeg har ogsaa villet henlede Opmærksomheden paa, at der endnu den Dag i Dag er et skaansk Problem, hvad Historieundervisningen i Skaaneland angaar. At dette Lands Befolkning gennem sin Historie og Udvikling er som skabt til at bygge Bro mellem de to Brødrefolk, den har Historie fælles med, nævnes blot som en Selvfølge.

... Historielærere og mange andre Kulturrepræsentanter derovre har som antydnet i de senere Aar – som en Del af en Hjemstavnsbevægelse – sat kraftigt ind for, at Børnene i Skaanelands Skoler i Fremtiden bør undervises om dette Lands egen Historie baade før og efter 1658, saa den skolesøgende Ungdom ikke skal tvinges til – under udelukkende svenske Synspunkter – i deres egne Forfædre at se Røvere og Ildgeringsmænd ...“.

I øvrigt er Bogen skrevet i et friskt og letlæseligt Sprog, hvor man mærker Forfatterens Kærlighed til Mennesket og dets Frihed.

Oberstløjtnant Hansgaards Bog vil blive staaende som et Monument over vor Folkestamme Østensunds længe efter, at vi og han er smuldret bort som Blad, der faldt ifjor Høst.

P. A. Trondbaug.

Dansk-Skånsk Förenings styrelse 1961-62.

Anders Hedwall, kontraktprost, Höör (heders ordf.),
Th. Aaholm, Pastor, Roskilde,
Sperling Bengtsson, målare, Harplinge, Halland,
Moje Biarner, redaktör, Malmö,
Hector Boeck, Kammerjunker, Kapt., København,
L. B. Fabricius, cand. jur., København (Skr.),
Astrid Gärdsmark, fru, Staffanstorp,
Folke Hellberg, läroverksadjunkt, Älmhult (ordf.),
L. Larsen, Sparekassefuldmægtig, Hillerød (Kasserer),
Arne Noe-Nygaard, Professor, Dr. phil., København (Næstform.),
P. A. Trondhauge, Mejerist, København,
Ernfrid Vennerberg, adjunkt, Landskrona (kassör i Skåne),
Poul Willadsen, Gentoft (Red.)

Aarskontingent: 10 Kr. for Enkeltpersoner.

Familiekontingent: 12 Kr.

Aarskontingentet er ens paa begge Sider af Sundet.

Indbetaling paa Postkonto 961 48 til Dansk-Skaansk Forenings Kasserer:
Sparekassefuldmægtig L. Larsen, Milnersvej 38, Hillerød, eller Adjunkt
Ernfrid Vennerberg (kassör i Skåne), Seminariegatan 11, Landskrona, Post-
konto 49 07 41.

Arbejdsudvalg:

Formanden,

Redaktøren,

A. Vestergaard, Postbox 833, København Ø, Tlf. TRia 2371.

De enkelte Forfattere maa selv indestaa for Artiklers Nøjagtighed.